

Drugi dio

Borbe brigade u 1942. godini

Napad na željezničku prugu Vrhovine - Perušić 1942. godine

ĐURO MILEUSNIĆ

U okviru borbenih dejstava na željezničkoj pruzi Vrhovine - Perušić 14. i 15. septembra 1942. godine, jedinice Druge ličke udarne brigade su napadale dionicu: željeznička stanica Ličko Lešće - Janjča.

Treća četa bataljona »Ognjen Priča«, dobila je zadatak da likvidira utvrđenu vaktarnicu (stražarska kuća), nedaleko od željezničke stanice Janjča. U vaktarnici je bila stacionirana italijanska posada kraljevske vojske. Bunker i su bili ozidani od klesanog kamena, međusobno povezani neprekidnim kamenim zidom, visine oko 1,5 metara. Zemljište oko vaktarnice je bilo očišćeno od rastinja i krupnijeg kamena. Vatreni sistem je bio organizovan, tako da je vatra bila ubitačna na svakom dijelu zemljišta ispred utvrđenja.

Noćni napad na vaktarnicu je otkriven i četa se morala povući prije svanuća. Cio sastav čete je bio deprimiran zbog neuspjelog napada. Četa je zaposjela položaje na brežuljku koji je dominirao prostorom na kome je bila vaktarnica.

Oko devet časova ujutro 15. septembra posada vaktarnice je dobila pojačanje jednog voda crnokošuljaša. Poslije kraćeg razgovora, počela je galama i prepirka između starješina crnokošuljaša i starješine posadne jedinice. Posmatrajući sa brežuljka iznad njih gestikulacije i pokazivanje u našem pravcu, zaključili smo da od posadne jedinice zahtijevaju zajednički napad na naše položaje. Starješina posadne jedinice je to odbio, pokazujući rukom svoj rejon odbrane u okviru utvrđenja. Ubrzo je procjena uzroka njihove prepirke i galame potvrđena.

Vod crnokošuljaša se razvio u strelce i krenuo u napad na položaje čete. Komandir čete Sava Rakić," počeo je sa izdavanjem naredenja za odbranu. Predložio sam da se jedan vod uputi u šumarak pored željezničke pruge i kada Italijani prođu pored šumice prema četi, da krenemo za njima i da ih opkolimo i uništimo. Komandir je prihvatio ideju, s tim da 3. vod, u kome sam ja bio vodni delegat a Mića Bubalo²¹ komandir, izvrši taj zadatak. Iako je postojao rizik da nas Italijani iz rejona vaktarnice sa daljine oko 300 metara tuku u leđa, prihvatili smo zadatak.

» Sava Rakić, rođen 1916. godine u Širokoj Kuli, Gospić. Stupio u NOB avgusta 1941. Poginuo kao komandir 3. Čete bataljona »Ognjen Priča- 15. IX 1944. u borbi u Valjevu.
²¹ Mića Bubalo, rođen 1904. u selu Arapov Dol. Ličko Petrovo Selo. Stupio u NOB 1941. Poginuo kao komandir 3. voda 3. čete bataljona »Ognjen Priča« u Selištu kod Drežnika 2. XI 1942. godine.

Vod se brzo spustio u šumicu pored pruge i posmatrao kretanje fašista. Kada su crnokošuljaši prošli pored šumice, vod je izletio na otvoren prostor djelimično obrastao niskim grmovima i razvijen u pognutom položaju kretao se za fašistima, očekujući kako će reagirati posada sa vaktarnice. Neizvjesnost je kratko trajala. Posada je samo posmatrala naše kretanje. Fašisti su galamili i čula se komanda »Avanti, avanti...«. Približili su se položajima glavnine čete u zasjedi.

Komandir čete je komandovao: »Juriš, ura!« Prolomilo se snažno »Ura!« sa prednje i zadnje strane italijanskog streljačkog stroja. Jurnuli smo sa noževima na puškama među fašiste, koji su bili toliko iznenađeni da je samo jedan uspio baciti bombu i u trenu su bili svi uništeni. Ubijeno je 25 fašista. Zaplijenjeno 23 puške, dva puškomitraljeza, 50 bombi, 2400 metaka za pušku i 3000 metaka za puškomitraljeze. Partizani nisu imali gubitaka.

Italijanska posada na vaktarnici je tok događaja mirno posmatrala. Odjednom, u logoru vaktarnice se zaorila pjesma: »Avanti popoli, alari skosa, bandjera rosa, bandjera rosa...«. Za momenat smo bili iznenađeni, a onda smo svi zajedno prihvatili ovu pjesmu koja se pjevala u partizanskim jedinicama. Bilo je to zajedničko radovanje pogibiji fašista. Svako je za radovanje imao svoj razlog. Ponovljen je Italijanima u vaktarnici poziv da se predaju, ali oni nisu htjeli da prihvate. Poslije toga, četa je sa dijelom snaga počela rušiti prugu, a sa dijelom čete smo se obezbjedili prema Italijanima u vaktarnici.

U italijanskim dokumentima nema podataka o navedenoj pogibiji crnokošuljaša. Komandir posade vaktarnice kao očevidac sigurno nije smio o tome obavjestiti pretpostavljenu komandu. U izvještaju Komande italijanskog 5. armijskog korpusa od 15. decembra 1942. godine višoj komandi oružanih snaga »Slovenija - Dalmacija« o rezultatima operacija protiv partizanskih jedinica na području Gorskog kotara i Like u toku jesenjih meseci prikazani su uopšteno sljedeći gubici: poginula tri oficira i 55 vojnika, ranjeno pet oficira i 94 vojnika, nestalo pet vojnika. Izgubljeno: dva mitraljeza, tri puškomitraljeza, 35 pušaka, šest pištolja i tri minobacača (45 m/m).

Na osnovu izvještaja Štaba 2. bataljona »Ognjen Priča« u izvještajima Štaba Druge udarne brigade Stabu Prve operativne zone i Štaba Prve operativne zone Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske od 20. IX 1942. godine se kaže da je: »2. bataljon veštím povlačenjem opkolio i uništio 25 crnokošuljaša, a ostale satjerao nazad u žicu«.

Ovo je sigurno jedinstven slučaj da se protivničke vojske zajedno raduju pogibiji fašista, koji su bili omrznuti i kod običnih italijanskih vojnika. Drukčije se ne može objasniti postupak italijanske posade u vaktarnici.

Borbe kod Perjasice*

STEVO CUPURDIJA

Bio je oktobar 1942. god. Italijani su upali u Kordun. Pljačkali su i spremili se da oduzmu narodu novo žito. Naša brigada je došla do rijeke Mrežnice. Na drugoj strani su se vidjela sela u plamenu. Fašisti su pirovali. Negdje se čula neka mala borba, pa je prestala. Borci su zatražili da se smjesta krene preko rijeke.

Proveden je dan i noć u iščekivanju naređenja za napad. Krenulo se rano ujutro. Prelaz preko rijeke je bio spor i težak. Zaobilazni marš je trajao šest časova. Uveče je otpočela borba sa neprijateljem. Neprijatelj se borio pri povlačenju. Dočekuju ga »ognjenovci«. Kamioni i tenkovi, konjica i pješadija jure jedni preko drugin. Naši borci ih u stopu prate.

Na putu među kamionima stoji italijanski tenk. B. Paripović skače sa odšrafljenom bombom na njega, ali ga tenkista ubija iz revolvera. Nikola Bjelobaba skače na njegovo mjesto. Italijan brzo zatvara poklopac. U tom trenutku jedan naš borac baca bombu u susjedan kamion. Kamion je bio krcat municijom. Strašna detonacija ubija i borca na tenku i borca koji je bacio bombu.

More raketa se diže u nebo, raznobojna svjetlost pada na izmučene borce i slavi svršetak teške, ali pobjedonosne bitke.

Na drveću i uvalama još se skriva poneki neprijateljski vojnik. Naši ih hvataju. Na putu je bila zanimljiva slika. More materijala, mrtvi ljudi i konji, oštećeni tenkovi i kamioni. Jedan Italijan je smrtno pogođen, kao i njegov konj. Pali su jedan preko drugoga. I dok konj još mrda kopitom, njegov jahač je u posljednjem trzaju stegao u svakoj ruci po jednu kokošku. Kokoške lepršaju krilima, ali ne mogu da izvuku noge iz smrtnog stiska.

Plijen u konjima, ljudima, oružju i opremi je najbolje pokazao uspjeh akcije.

Neobični ratni trofeji

Poslije velike pobjede Druge brigade na Perjasici, počelo je izvlačenje ratnog plijena. Pored tenkova, topova i drugog oružja i opreme, zarobljeno je i nekoliko kamiona natovarenih sanducima municije, hrane i druge opreme. Komandant Uarnog bataljona Dušan Dotlić popeo se na jedan kamion i počeo otvarati sanduke. Kad je podigao poklopac jednog sanduka, iz njega su suknule usplahirane mačke?!

Iznenađeni Dotlić je tada rekao: »Jasno mi je da se borim za slobodu naroda, ali da ću donositi slobodu mačkama, to do danas nijesam znao«.

Skupo plaćena nebudnost

MILAN HINIĆ

Rakovica je bila najjače ustaško utvrđenje na putu Plitvice - Slunj. Krajem oktobra 1942. godine, poslije niza uspješnih borbi po Kordunu, vraćali smo se u Liku. Tada bi rješenje da se usputno napadne i zauzme Rakovica. Naš Udarni bataljon imao je zadatak da zauzme i posjedne Jelovi klanac i nekoliko uzvišenja poviše same Rakovice sa sjeverne i zapadne strane. Na samu Rakovicu napadao je bataljon »Stojan Matić«, a i za njega samog tu je bilo malo prostora. Mi smo svoj zadatak izvršili bez borbe. Ustaše su se ispred nas ranije povukle u samu Rakovicu i ostavile nam dobro iskopane i još bolje maskirane rovove i saobraćajnice. Razbaškarili smo se u tim rovovima, kao da nas se više ništa ne tiče. Mislili smo da će se »matićevci« brzo razračunati sa tom »šaćicom ustaškog jada« u Rakovici, a ako na nas ko i naleti u bjekstvu iz Rakovice ili spolja, jaoj si ga njemu. Poslije naših velikih pobjeda na Perjasici i Tušiloviću, ovo smo doživljavali kao nekakvu beznačajnu čarku. Bili smo suviše gordi i samouvjereni u svoje snage, pa je i naša budnost i borbena aktivnost bila slaba.

Ustaše su, međutim, iz jako utvrđenih zgrada, podruma i drugih zaklona davale otpor koji »matićevci« u toku noći i narednog dana do podne nisu mogli slomiti. Tada im je odnekud od Bihaća pristigla dvostruko brojnija pomoć i »matićevci« su pred nadmoćnijim neprijateljem morali odstupiti. Odstupili su, nas nisu izvjestili, a mi u svojoj nebudnosti sami to nismo uočili.

Odjednom, bočno i neposredno ispred naše čete pojavi se mnogo vojske. Zapodjenusmo nagađanje i prepirku ko bi to mogao biti, ali desetine ustaških rafala, pucnjeva i bombi iz neposredne blizine brzo otkloniše dileme i neizvjesnost. Rovovi su nas zaklanjali i omogućavali nam nekakav otpor i uzmicanje. Njih da ne bi, mi bismo imali velike gubitke, jer su nas brojnije i bolje naoružane ustaške snage sasvim iznenadile. Nekoliko naših bi odmah ranjeno. Moj rođak Milan Hinić, borac Dušan Sarač, borac Crevar i drugarica Dragica bolno zajaukaše ranjeni i prizivaše nas u pomoć, na žalost, uzalud. Svi smo bili svjedoci kako još živi padaju u ruke ustašama. Još su se neko vrijeme čuli njihovi krici.

Prvi i jedini put moji drugovi i ja smo doživjeli taj zaista tragični i kobni događaj, koji je zauvijek ostao neizbrisiv u nama. Još desetak naših bilo je ranjeno, a među njima i komandir naše 3. čete Stojan Dražić i desetar Petar Dražić. Svi ovi ranjeni su ipak bili izvučeni.

Evo to je bio rezultat našeg pretjeranog samopouzdanja i nebudnosti. Bilo je to veliko iskustvo za sve nas i za sve naše naredne borbe, preskupo plaćeno životima i krvlju naših drugova.

Pozdrav preko nišana

BOZO VLAJSA VLJEVIĆ

Dogodilo se to u jesen 1942. kada je moja jedinica bila određena da zaposjedne cestu na pravcu Drežnik-grad - Rakovica, obezbjeđujući naše snage koje su vršile napad na mjesto Rakovicu. U ranu zoru smo se rasporedili pored puta očekujući napad ustaša iz Vaganca i Drežnika koji su bili krenuli u pomoć opkoljenom ustaškom garnizonu u Rakovici.

Ma koliko da smo nastojali da maskiramo naš prilaz na položaje, ustaše su nas primjetile i u cik zore organizovali su koncentričan napad na moju četvu. U jednom momentu u neposrednoj blizini čuo se muški glas »Naprijed ustaše sunce vam vaše!« Ja sam ležao za puškomitraljezom usmjerenim u drugome pravcu jer su nas ustaše napale sieda.

Moj pomoćnik na puškomitraljezu ugledao je pred sobom ustašu - komšiju iz sela. Ustaša je imao nož na pušci, a moj pomoćnik karabin »na gotovs«. Ni jedan nije upotrebio oružje, već su se u čudu pitali odakud se desi da se sretoše tako iznenada i na takvom mjestu. Ipak je moj pomoćnik bio spretniji i bez noža na pušci razoružao ustašu. Komšija ustaša i njegova čitava satnija bili su totalno pijani, što nam je zarobljenik i priznao. No vrijeme je bilo dragocjeno i nije se moglo odugovlačiti. Komšiju smo poslali na saslušanje. Čim je shvatio gdje je dospio, odmah se otreznilo i počeo da priča kao da nikad u životu nije okusio alkohol. U tom kratkom, ali žestokom okršaju zahvaljujući pijanstvu ustaša mi smo imali jednog teško i jednog lakše ranjenog druga, dok su neprijateljski gubici bili znatno veći.

Spasonosno »Ura«

ĐURO MILEUSNIĆ

U toku borbe sa ustašama oko Rakovice 29/30. oktobra 1942. godine bataljon »Ognjen Priča« dobio je zadatak da likvidira neprijatelja u selima Selište, Catrnja i Irinovac, a potom, oslanjajući sa desnim krilom na rijeku Koranu, posedne pogodne položaje i uhvati vezu sa dijelovima Četvrte kordunaške partizanske brigade.

Poslije izvršenja ovog zadatka bataljon je krenuo na sljedeći: posjedanje položaja sa kojih će sprečiti pristizanje pomoći neprijatelju u Rakovici sa pravca Drežnik - Grada.

Treća četa dobila je zadatak na lijevom krilu bataljona. Krenula je noću nešto prije svanuća. Iscrpljeni i izmoreni u toku marša i noćnog dejstva u pročišćavanju sela Selišta, borci su se kretali teško i sporo. Hodalo se tromo u polusnu. Vodiča nismo imali i četa je naišla na oko stotinu metara ispred neprijateljskih položaja.

Osjetivši naše kretanje, ustaški stražar je uzviknuo: »Stoj, ko je tamo«. Noć je bila tamna i tek prema horizontu naziralo se svitanje. Za trenutak smo zalegli i prema horizontu se vidjela silueta stražara. Ostale ustaše su ležale na položajima i vjerovatno spavale. Pošto nismo odgovorili na prvi uzvik stražara, ponovio je pitanje »Ko je tamo« i opalio jedan metak iz puške. Nastalo je komešanje na položaju neprijatelja. Komandir 3. čete, Sava Rakić iz Široke Kule, naredio je: »Pokret, brže, požuri«. Krenuh smo brzim korakom. Četa se udaljila od neprijateljskog položaja bez pucnjave i u tome je svanulo.

Komandir čete se zaustavio i naredio: »Komandiri vodova, naprijed«. Zaustavljanje grupisane čete u jednoj dubodolini je ispalo nesmotreno. Borci, onako dremovni, nabili su se jedan do drugog.

Kao zamjenik komesara čete, nalazio sam se sa komandrom na čelu čete. Komandir zaokupljen mislima šta da se preduzme nije odmah shvatio kako stojimo kao gomila. Predložio sam komandiru da hitno pošaljemo patrolu u bočno izviđanje u pravcu Drežnik-Grada, odakle je prijetila opasnost.

Patrola je upravo izašla iz dubodoline i trčeći se vraćala, izvještavajući usplahireno: »Evo idu ustaše«. To obavještenje je čula cijela četa. Onako u gomili, svi smo gledali prema komandiru i očekivali komandu. Bio sam ispred komandira, imao sam osjećaj kao da pogledom pita šta ćemo učiniti. U stvari, on je bio okrenut prema četi i pogled mu je bio uprt u sve borce i stariješine. Svi smo shvatili smrtnu opasnost koja je neposredno zaprijetila.

Taj trenutak je za sve nas bio veoma dugačak. Ne mogavši sačekati komandirovu komandu, proderao sam se koliko me je grlo nosilo: »Juriš, ura!« Borci i starješine kao da su baš to čekali, prihvatili su uzvik »ura« tako snažno kao da su na vježbi. Jurnuli su silovito, izvršavajući sljedeću komandu komandira čete: »U strijelce naprijed«. Ustaše su bile iznenađene, nisu očekivali takvo reagovanje. Ustuknuli su malo nazad, a nama je to bilo dovoljno da se u tim prvim sekundama razvijemo za početni sudar. Kada su shvatili položaj u kome smo se nalazili, sa ustaške strane su počele padati komande: »Zalomi lijevo, zalomi desno krilo«. Njihovo reagovanje je zakasnilo. Naši komandiri vodova su tim prijetnjama uspješno parirali šireći front odbrane.

Za kratko vrijeme bila je razvijena u strelce i jedna i druga strana, na frontu širine 300-400 metara. Snage su bile približno jednake. Niko nije mogao obuhvatiti otkriveni bok suprotne strane. Zalegli smo na međusobnom rastojanju 60-70 metara, na blagoj kosi iznad dubodoline. Slučaj je htio da niko nije dostigao vojničku ivicu kose. Ustaše su držale južnu, a mi sjevernu padinu blage kose, obraslu gustom visokom travom, koja nas je zaklanjala u ležećem stavu. Bili smo prinuđeni, i jedni i drugi, da se podignemo u klečeći položaj da bismo osmatrali i gađali jedni druge, jer su se obje strane pribojavale da neko krene naprijed. Pogodili smo nekoliko ustaša. Oni su smrtno ranili našeg puškomitraljesca Danu Covića iz Kuzinanovaće, Široka Kula. To je bio izrazito hrabar, crnomanjast, krupan i snažan mladić. Nije poslušao upozorenje da legne. Dugo je ostao u klečećem položaju i gađao neprijatelja, potcjenjujući opasnost. Tako je pogođen.

Poslije jednog časa borbe, komandir čete me je uputio da sa jednim odjeljenjem i puškomitraljezom zaposjednem brdo koje je dominiralo cijelim prostorom. Sa toga brda vidjeli su se naši borci i ustaše kako leže u travi. U tome položaju četa je ostala do pada mraka, jer nikome nije pristigla pomoć, a onaj ko bi se počeo povlačiti bio bi izložen ubitačnoj vatri protivnika na brisanom prostoru. Po padu mraka povukli smo se u sastav bataljona i uputili prema Plitvičkim jezerima.

Ova epizoda nije zabilježena u zvaničnim izvještajima i sačuvanim dokumentima. Ona je istinita i poučna za buduće generacije. Ovaj događaj ukazuje da za borce koji ne gube hrabrost i prisustvo duha nema u ratu bezizlazne situacije.

Od prazne puške strahuju dvojica

DANE KOVAČ

Bio je to za mene najsrećniji dan u životu. Poslije teških borbi sa Talijanima na željezničkoj stanici Janče, gdje je ranjen hrabri i neustrašivi puškomitraljezac Ilija Dmitrović Crni meni je pripao njegov puškomitraljez. Na Janči je ranjeno i poginulo nekoliko drugova iz Široke Kule, a mi, njihovi drugovi, prosto smo kipteli od želje da ih osvetimo, odvažnošću i hlabrošću nadomjestimo proređene redove 1. čete bataljona »Ognjen Priča«.

Oslobađanjem zaselaka na desnoj obali Like, pretojala nam je šira akcija u zapadnoj Lici na kojoj je bila angažovana čitava Druga brigada. Bataljon »Ognjen Priča« je dobio zadatak da oslobodi selo Kosinjski Bakovac. Iako nas je od sela dijelilo nekoliko kilometara, pred nama se nalazila rijeka Lika i ustaško uporište Gornji Kosinj, pa smo do našeg cilja napada krenuli dalekim zaobilaznim maršem, pravcem: Crno jezero (nedaleko od Otočca) - Kuretevo - Krasno i kroz Velebit najzad do Kosinjskog Bakovca.

Moj pomoćnik na puškomitraljezu bio je Stevo Leka iz Ličkog Petrova Sela, snažan i dobro razvijen mladić. Marš je trajao čitavih trideset sati, ali ja, ponosan i prosto zaljubljen u puškomitraljez, za čitavo to vrijeme nijesam ga ispuštao iz ruku, kao da će mi ga neko oduzeti.

Izbili smo na položaj u svanuće i dok smo se rasporedili po ćelama i krenuli u napad već se uveliko odjutrilo. Ja sam nestrpljivo očekivao kada će se ukazati prvi cilj da čujem glas i osjetim trzaje moga puškomitraljeza. Najzad se pokazala kolona od desetak neprijateljskih vojnika. Na prvi kraći rafal kolona se nije ni pomjerala, ali kada sam ja podesio odstojanje i pustio duži rafal, ona se raspršila. Istovremeno se zaglavila i čaura u cijevi puškomitraljeza. Pokušavali smo šipkom od puške da izbijemo zaglavljenu čauru, ali nijesmo uspjeli. I dok smo mi tako bili zauzeti oko otklanjanja kvara, Stevo primjeti na stotinjak metara dvojicu žandara koji su se kretali prema nama. Pustili smo ih sasvim blizu, a onda sasvim iznenada povikali: »Stoj, ruke uvis! Odloži oružje! Odmakni se od oružja!« itd. Žandari su izvršavali sve naše komande, a onda smo mi krenuli prema njima i odloženom oružju. Videvši mene sa mitraljezom bez cijevi, jedan od žandara obrati se kolegi: »Kakva drskost tih balavaca! Vidi ko nas razoruža i čime?!«

Komanda bataljona nije bila daleko, a kada smo se domogli žandarskog oružja, tada se od punih pušaka plašio samo onaj ko se nalazio ispred njihovih cijevi.

Takva je bila Lola - Bosiljka Kolundžić

STEVO STIJEUA, ILIJA MILOSEVIC

Bosiljka Kolundžić Lola je rođena 1925. godine u selu Bruvno, Gračac. Kao komesar čete u Trideset petoj diviziji poginula je od četnika kod Donjeg Lapca 1944. U bataljon »Stojan Matić« došla je 1942. Stalne borbe, marševi, glad, zima i niz drugih poteškoća koje smo morali savladivati nijesu pokolebali ovu hrabru djevojku. Borci su bili pomalo i sumnjičavi, da li će mlade djevojke moći izdržati sve te svakodnevne napore. Već u prvim borbama na Kordunu (Peijasica) drugarice su jurišale zajedno sa nama na talijanske tenkove i konjicu i tako otklonile sumnju u njihovu hrabrost.

Januara 1943. godine izvođen je napad na Gračac i okolna mjesta koja su čuvali Talijani i četnici. Druga brigada imala je glavni zadatak u napadu. Nedostatak artiljerijskog oružja nadomještali su omladinci - skojevci, koji su sa bombama zauzimali neprijateljske bunkere i utvrđenja. Za napad u ovoj noći bilo nas je 7-8 bombaša iz bataljona. Među nama je bila i drugarica Lola. Ona je bila zamjenik vođe bombaša, druga Dane Šarca. Za sećenje žice nismo imali makaze, nego smo sjekirama sjekli kolje za koje je žica bila vezana. Zato smo brao bili otkriveni, jer su četnici na žicu okačili limene konzerve. U mrkloj noći, pod snažnim pljuskom hladne januarske kiše, uspjeli smo da pokidamo žicu, iznenadimo neprijatelja i zauzmemo nekoliko kuća. U ovoj borbi vođa bombaša, drug Šarac, bio je ranjen i drugarica Lola je preuzela ulogu vođe bombaške grupe. Naš dalji zadatak je bio da se probijemo u centar i da napadnemo zgradu bivše »sokolane«, gdje su bili smješteni četnici. U daljem nastupanju naišli smo na veće žičane prepreke, gdje nam ni sjekire nisu pomogle, pa su nas četnici otkrili i zasuli žestokom mitraljeskom i minobacačkom vatrom.

Bez obzira na žestoku četničku vatru, pokušali smo po svaku cijenu da se probijemo do »sokolane«. Tu je poginuo drug Mile Rašeta zvani Bukva. Odnijeli smo ga do prvih kuća, a zatim se vratili da pokušamo ponovo zauzeti neprijateljske položaje. Ni taj pokušaj nije uspio. Četnici su nas neprekidno tukli uraganskom vatrom iz svih oružja. Tu je ranjeno još nekoliko drugova, među kojima i drugarica Lola. Ranjene drugove smo izvukli do naših četa, a zatim je stiglo naređenje za povlačenje sa položaja prije svanuća.

Kada je Šesta lička divizija, u jesen 1943. godine, po naredbi Vrhovnog štaba trebalo da krene iz Like za Bosnu, u brigadama i bataljonima vršene su pripreme za polazak. U bataljonu »Stojan Matić« smo vršili

smotru odjeće i obuće i zdravstveno stanje boraca. Iako se Lola relativno brzo oporavila od ranjavanja, **ogromni** fizički napori ostavili su posljedice na njezin nježni organizam, što se manifestovalo i u povišenoj temperaturi. Predložili smo joj da ostane u Lici i, kada se oporavi, da se priključi nekoj jedinici na terenu. Nije prihvatila ovaj dobronamjerni savjet tvrdeći da je spremna na najveće napore. Međutim, kada smo po dubokom snijegu i vijavici prelazili preko **Cemernice** Lola nam se izgubila. Sva sreća da se nismo mnogo udaljili od mjesta gdje je ostala. Određena je desetina boraca koji su je pronašli u pokušaju da se kreće po tragu kolone. Uz pomoć drugova stigla je u četu gotovo iznemogla, promrzla i sa visokom temperaturom. Niko do tada nije primjetio da je ostala gotovo bosa jer su joj se šlape na nogama raspale. Zahvaljujući njenoj snažnoj volji, za nekoliko dana se potpuno oporavila i sa puno elana nastavila da obavlja svoje zadatke u četi.

Dok se bataljon »Stojan Matić« nalazio kod Kupresa stiglo je naređenje da se iz brigade odabere 10-12 boraca koji će biti upućeni u Liku za popunu kadra u Trideset petoj diviziji. Stab bataljona odabrao je grupu boraca - starješina u kojoj je bila i delegat voda Bosiljka Kolundžić, predložena za dužnost političkog komesara čete. Nakon neuslišene molbe da i dalje ostane u bataljonu rastanak je zaliven suzama.

Kao komesar čete u jedinicama Trideset pete divizije, 1944. godine, Lola je po zadatku krenula iz Dnopolja prema Kamenskom. Četnička patrola je hvata u predelu Trnava. To su bili četnici iz Opačić doline i okolnih sela, koji su u zasjedi sačekivali terenske radnike i partizanske kurire i kada bi nekog uhvatili, na njima se izživljavali, a zatim ih likvidirali.

I tako je neustrašivi bombaš i komesar Bosiljka Kolundžić Lola završila svoj mladi život u dvadesetoj godini.

»Mićo Radaković« u borbi na Tušiloviću

ILIJA TEPAVAC

U pripremama za napad na neprijateljski garnizon u Tušiloviću 3. bataljon je dobio zadatak da napadne neprijateljske položaje na Galovom brdu. U sistemu odbrane, pored rovova ispred kojih je bila postavljena višeredna bodljikava žica, na isturenim tačkama bila su dva dobro utvrđena jednospratna bunkera sa po četiri puškarnice, odakle je neprijatelj imao dobar pregled. Tako utvrđene bunkere bilo je moguće zauzeti samo artiljerijom, ali u nedostatku artiljerije taj zadatak su dobili bombaši. Napad je počeo tačno u ponoć, a prvi su počeli bombaši predvođeni Mićom Bjelobabom i Dušanom Stojanovićem. Pored bombi oni su bili opremljeni makazama za presjecanje žičanih prepreka. Faktor iznenađenja je izostao i neprijatelj je spremno sačekao početak akcije, otvorivši vatru iz svih oružja po svjetlećim raketama koje su osvijetljavale prostor ispred njegovih dobro utvrđenih linija. To je u velikoj mjeri otežalo i usporilo početak napada. Uslijedio je prvi juriš, koji je samo djelimično uspio, jer odbrambeni sistem neprijatelja ni u jednom mjestu nije bio probijen. U tom prvom pokušaju bilo je više ranjenih i nekoliko poginulih boraca. Te noći pored ostalih iz 3. bataljona, poginuli su ili kasnije umrli od zadobijenih rana Vojin Žigić, Dane Tepavac, Miloš Panković, Božidar Potkonjak, Mićo Radaković i još neki, čijih se imena ne sjećam. Ovaj privremeni neuspjeh imao je negativan uticaj na borbeno raspoloženje boraca. Utoliko prije što su svi znali da od uspjeha našeg bataljona dobrim dijelom zavisi akcija čitave brigade. Zbog toga se odmah u prvoj borbenoj liniji našao komandant bataljona, Dragan Rakić, sa nekim članovima štaba, pozvao komandire i komesare četa i vođe bombaških grupa, i ljut, namrgođen, nezadovoljan, počeo: ».. bem mrku neđelju, kakvi ste vi skojevci i bombaši kada niste u stanju da likvidirate ove bunkere iako dobro znate da od toga zavisi čitava akcija naše brigade. Ako mi uspijemo da likvidiramo ova dva velika bunkera u sistemu odbrane na Galovom brdu a 'matičevci' skrše otpor ustaša koji se brane iz crkve, Tušilović mora pasti«.

Nakon toga sve snage su bile usmjerene na pomenuta dva bunkera odakle je neprijatelj davao glavni otpor. U tom momentu pored lakog oružja i ručnih bombi imali smo na raspolaganju i jedan mali ručni bacač sa svega nekoliko granata. Odlučeno je da se akcija nastavi kako je bilo predviđeno, da jedna grupa napada bunker uz pomoć minobacača, a drugi da napadne bombaška grupa 2. čete, koju je predvodio Mića Bjelobaba. Bjelobaba se obratio komandantu Rakiću: »Druže komandante, 'ajde da se opkladimo da ću ja sam da zauzmem ovaj

bunker«. Prisutni koji su Miću dobro poznavali shvatili su to kao šalu. Međutim, Rakić je Mići postavio dva pitanja. Kako misli da zauzme bunker i šta traži za opkladu. Mića je predložio da se žica ne siječe, jer su prilikom presjecanja žice borci izloženi neprijateljskoj vatri, a da će on pod zaštitom vatre, pomoću čebeta, da se prebaci preko žice. »Ako me tom prilikom ništa ne zakači, bunker je moj, a za opkladu tražim da učestvujem u izricanju kazne nad onima za koje se utvrdi da su okrvavili ruke o nevin narod«. Tako je akcija počela, Mića je pod zaštitom vatre sa pripremljenim bombama u torbi i čebetom počeo da puzi do žice. Kada je dopuzio do prepreke, stavio je čebe i preko njega se prebacio na suprotnu stranu. Nastavio je da puzi prema bunkeru i bilo je jasno da je neozlijeđen prešao glavnu prepreku. Puzeći došao je do spoljnog zida bunkera, uspravo se uz zid naslonjen leđima između dve puškarnice, aktivirao je ručnu bombu, a sa kapom u ruci da se ne bi opekao uhvatio se za užarenu cijev mitraljeza i ubacio bombu u bunker. Isto je uradio i sa drugom puškarnicom. Obje bombe su istovremeno eksplodirale. Posade neprijatelja su bile onesposobljene, a druge dvije posade na spratu bunkera u panici su napustile svoja mitraljeska gnezda. I tako je Bjelobaba realizovao svoj plan. Kada je paljenjem slamarice dat znak da je bunker zauzet, a Momčilo Mirić iz minobacača pogodio jednu puškarnicu drugog bunkera, ustaše su ga u paničnom bijegu napustile. Zatim je došlo do opšteg juriša na neprijateljske položaje i odbrana neprijatelja na Galovom brdu bila je savladana. Neposredno poslije toga došlo je do proboja neprijateljskih položaja i na drugim sektorima i tako neprijatelj nije imao drugog izlaza nego da položi oružje.

Postrojeno je preko 450 ustaša, žandara i domobrana, pored 350 zaplijenjenih pušaka, 15 mitraljeza, dva topa i veće količine municije i drugog ratnog materijala. Na drugoj strani nemoguće je zaboraviti radost i ozarena lica naših boraca zbog još jedne uspješne pobjede, koja je došla neposredno poslije veličanstvene pobjede nad italijanskim konjičkim pukom na sektoru Poloj - Perjasica.

Bjelobaba je dobio opkladu i spremao se za ulogu djelioca pravde, jer dok neprijateljska vatra kosi iz užarenih cijevi presuđuje se samo bombom, a kada neprijatelj položi oružje, tada između prisilno mobilisanih hrvatskih seljaka treba izdvojiti ustaške zločince koji su okrvavili ruke o nevin srpski narod.

Pored Miće Bjelobabe koji su u toku rata dali nesebično svoje živote, u nezaboravnom sjećanju su mi ostali poginuli borci i rukovodioci iz 3. bataljona »Mićo Radaković«: Dane Lužajić na Udbini, Lukica Vukmirović kod Slunja, Mića Bjelobaba kod Iloka na Sremskom frontu i njegova dva rođena brata Ilija na Udbini 1942. i Nikica kod Kupresa 1943. godine, Jocan Sadžak poginuo kao komandant bataljona u Lici, Sava Dopuđa kod Knina 1944, Raco Korać, komesar bataljona, na Gračacu 1943, Dušan Basta u Dalmaciji 1943, Dušan Mastelica prilikom desanta na Drvar 1944, Anka Kosanović na Mokrom polju 1943, Dragica Basta na Poloju 1942. godine, Soka Priča kod Kule 1943. godine, Mile Čurčić na Zulvešivici 1943, Nikola (Gavre) Bjelibaba Nića na Poloju 1942, zatim Jovo Babić, Branko Hinić i mnogi drugi čijih se imena ne sjećam. Svi su oni ginuli hrabro kao bombaši, odlični borci i vojno-politički rukovodioci i pripadnici naše slavne Druge ličke proleterske brigade.

Susret u pomrčini

BOZO VLAISAVUEVIĆ

Po uspješnom završetku akcije u zapadnoj Lici, smjestili smo se u selu Lipovo Polje, kod Donjeg Kosinja. Zamjenik komandanta bataljona »Ognjen Priča« Rade Ratković trebalo je da se vrati u Bunić, vjerovatno radi popune jedinice s obzirom na velike gubitke koje smo imali prilikom drugog napada na Udbinu. Krenuo sam u njegovoj pratnji jer su u to vrijeme na svakom koraku vrebale opasnosti. Pored toga, trebalo je prelaziti željezničku prugu. Najveću opasnost predstavljale su razbijene ustaške, četničko-domobranske i ostale jedinice iz mjesta: Kuterevo, Krasno, Gornji i Donji Kosinj, Ramljane, Lipovo Polje itd. Neprijatelj iz navjedenih mesta nije uništen već samo rastjeran, tako da je praktično vrebala opasnost iz svakog grma. Zamjenik komandanta i ja krenemo noću da se pridružimo većoj grupi lakše ranjenih i bolesnih boraca, i uz objezbedenje, da se zajednički prebacimo preko pruge, između Janče i Ličkog Lešca. Idući kroz Lipovo Polje osjećamo u mraku da neko prelazi ogradu, izlazi na put i ispriječi se ispred nas. Visoka lička grdosija, a puška mu talijanka, dugačka još viša od njega, visi o ramenu. Dugački i on i puška. Strašno ih vidjeti.

»Otkud si ti i iz koje si jedinice?«, upita ga moj saputnik. On ponenu neku četničku vojnu formaciju.

Za trenutak je zavladao tajac, a onda pripadnik Jugoslovenske vojske u otadžbini, ne skidajući pušku s ramena, dipi preko ograde i nestade u obližnjoj šumi, a nas dvojica produžismo svojim putem.

Ispalo je po onome: »Kako da se borimo kad su njih dva, a nas dvojica sami«.

Iz novembarskih dana 1942.

JOVO BOGDANOVIC

Do podne je bilo toplo i sunčano vrijeme, a predvečer su se spustili gusti sivi oblaci, u koje su uronili obližnji planinski vrhovi, pa izgledaju kao da su odsječeni po ravno povučenoj liniji. Početak je novembra, te od vremena mnogo i ne očekujemo, osobito u podnožju Plješevica, za koju narod kaže da usred ljeta zna privući oblake i donijeti zimu. Partizani su po grupama vodili vesele i žive razgovore. Svakom se činilo da je na Tušiloviću u borbi sa ustašama, ili na Perjasici sa Talijanima, zapazio nešto posebno što je drugom promaklo, pa se na ovakvim odmorima vodila prava bitka ko će prije doći do riječi. Bilo je tu i povlašćenih, ali ne zbog većeg prava, nego zbog toga što su oni znali pojedine detalje lijepo ispričati. Među takve je spadao Mile Bubalo iz 3. čete, čije su se priče prenosile i po drugim četama, a iz prve ruke ljudi su ih slušali i po nekoliko puta. Istina, on je uvijek ponešto dodavao, mijenjao i podešavao prema raspoloženju auditorija.

I pored stotinak zarobljenih talijanskih cipela na Perjasici, njemu nijedne nijesu odgovarale, te je petljajući oko svojih gumenjaša, uvijek nešto novo izmišljao na račun fizičke snage, razvijenosti i hrabrosti Talijana.

- Predložiću komandi da se iz naše brigade izdvoje sve drugarice u samostalnu jedinicu, da im se za komandanta postavi Mika Sašić, ona iz 1. bataljona što je skočila na talijanski tenk na Perjasici, i neka se one same obračunavaju sa Talijanima, a mi da idemo tražiti negdje razvijenijeg i odraslijeg neprijatelja.

Glasan grohotan smijeh iz desetine grla odjeknuo je kamenitom dolinom, a Bubalo - očito zadovoljan samim sobom - promeškoltio se na svojoj stolici, tvrdom i hladnom kamenu. Blagim i veselim pogledom prešao je preko drugova, kao da im zahvaljuje na pažnji, a istovremeno očekuje neko priznanje od njih.

- Znam da je riječ o Bubalovim cipelama - čuo se glas jednog druga koji je prilazio grupi.

- Za medvjedu šapu nije lako naći cipele. Do dvadeset godina gazio si i ljeti i zimi za kozama po Medvjedaku, pa si razgazio te nožurine. Moraćeš se strpiti dok ne upadnemo u neko veće mjesto, pa ćemo skinuti one cipele ili opanke što ih šusteri stavljaju ispred radnje za reklamau. Te će sigurno biti po tvojoj nozi.

Na komandu: »Čela zbor!« lica boraca najednom primiše ozbiljan odlučan izraz. Čuo se samo potmuli bat užurbanih koraka. Svaki borac pročitao je sa odlučnog komandirovog lica da predstoji ozbiljan zadatak. Trebalo je likvidirati ustaško uporište - Ličko Petrovo Selo u bihačkoj operaciji.

Krenuli smo oko ponoći. Bijela trasa kamenite ceste kao klin se zabijala u gustu tamu, a bat ujednačenih koraka i pokoji zveket oružja ujedinjavali su se u neki bezbojni i tajanstveni šum. Za razliku od onih noćnih marševa kada pred borcima ne stoji neposredni zadatak, pa im se misli rasplinu na razne strane, noćas su one sputane i ograničene samo na osnovni zadatak.

Vodnik Rade Čuić dobio je zadatak da sa vodom upadne u mjesto cestom sa južne strane. On je kao obučarski radnik radio jedno vrijeme u Ličkom Petrovom Selu te dobro poznaje mjesto. Ovog puta je u mislima predočavao svaki detalj terena. Kojim je pravcem najzgodnije upasti u mjesto? Kada to uspije, onda će biti lako, jer tada odlučuje bomba i bajonet.

Kada se ne misli na vrijeme, ono brzo prolazi. Prosto su se iznenadili kada su primjetili prve kuće. Oprezno su ih pretražili ali su one bile sasvim puste, jer su svi odrasli muškarci poubijani a žene sa djecom pobjegle. To se desilo 2. augusta 1941. u svim okolnim selima naseljenim srpskim stanovništvom. Samo u jednu jamu na Zavalju bačeno je preko 800 ljudi. Neće zaštititi te zločince ni debeli zidovi, niti mitraljeske cijevi koje kroz njih proviruju - odlučno je mislio svaki borac i stariješina.

Dok su se borci, spotičući se o žbunje, laganim koracima približavali centru, najednom se prolomila uraganska vatra iz stotine cijevi, kao da je jedan prst povukao za sve obarače u isto vrijeme. Tu se više nijesu mogli razabrati pucnji i mitraljeski rafali, već je nastala opšta huka pridružujući se onoj iz Zavalja i Bihaća, a ogromni masiv Plješevice kao da je preuzeo zadatak da te neobične šumove ujedinjava i razlaže ih po svojim dubokim uvalama i gudurama. Bljesak raketa dočaravao je prekrasne pejzaže u bojama bolje od kista najboljeg umjetnika. Kada bi se zaslijepljujuća svjetlost ugasila, pred oči bi se spustio crni mračni zid. Svijetleća zrna probijala su noćnu tamu kao dugačke usijane šipke.

Partizani su se sve bliže primicali utvrđenim zgradama. Ustaška je vatra bila isplanirana i svi glavni pravci bili su zasipani pušcanim i mitraljeskim zrnima. Noćna tama počela je blijediti i sve jasnije su se razabirali pojedini predmeti. Svanulo je još jedno vlažno novembarsko jutro. Tanki pramenovi jutarnje magle zajedno sa dimom oblikovali su sivu dugačku traku, koja se prilijepila uz masiv Plješevice.

Radin vod je bio zaustavljen bočnom vatrom sa crkvenog tornja Šta već rade ti artiljerici?« mislio je on. Gotovo istog trenutka iz neposredne blizine odjeknuo je pucanj topa i eksplozija granate i mitraljez je prestao. Toranj je obavila bijela prašina pomiješana sa dimom eksplodirane granate. Borci su se divili preciznosti artiljeraca, isto onako kao što bi bili ogorčeni na njih da su promašili, jer im oni nijesu priznavali nikakva rasturanja iz teorije gađanja. Vod je bio nadomak utvrđenih zgrada. Desetak metara ispred ostalih, Rade je odvrnuo »kragujevku« i

osmotrio otvor kroz koji se promaljala cijev mitraljeza, zatim se čuo prasak kapisle i šuštanje, a onda je odjeknula eksplozija u zatvorenoj prostoriji. Kao strijela se prabacio preko zida i na vratima kuće sreo dvojicu svojih boraca koji su sa druge strane kuće pohitali da dokrajče ono što je ostalo poslije eksplozije bombe. Odjeknulo je još nekoliko topovskih pucnjeva koji su bili upereni na utvrđenu zgradu u drugom dijelu naselja na pravcima ostalih četa bataljona »Ognjen Priča«. Svuda su odjekivale eksplozije ručnih bombi i jedno iza drugog uporišta su padala i ustaše sabijale na sve uži prostor. Najžešća vatra dolazila je iz kuća na samoj padini Calopeka gdje su bila najjača utvrđenja i predviđeni pravac povlačenja neprijatelja. Sa jednim dijelom voda Rade je, koristeći ispresjecano zemljište, puzeći, prilazio utvrđenim položajima na Colopeku. Već se primjećivalo komešanje u ustaškim redovima i nakon prvih bačenih bombi, nastaje rasulo i paničan bijeg uz padine brda. Tada je vodnik sa nekoliko drugova upao među njih, a zatim je nastalo obračunavanje kundacima i bajonetama, jer za punjenje pušaka nije bilo vremena. Jureći za ustašama Rade nije ni primjetio da je gotovo 50 metara bio ispred svojih boraca. Po fizičkoj snazi, brzini i izdržljivosti sa njim se niko nije mogao mjeriti. Poneki ustaša se okretao i pokušao da se vatrom zaštiti, ali stizala ih je zaslužena kazna prije nego su uspjele podići puščanu cijev.

Najednom neobičan i neočekivan susret. Rade je na samom vrhu brda, stigao jednog kome je ponestalo snage. Ovaj se okrenuo i iznenađeno pogledao u Radu. Radi su za tih nekoliko trenutaka prohujala kroz glavu sjećanja iz školske klupe, gdje su sjedili jedan pored drugog, pa susreti na prelima i dugim zimskim noćima, do strahovitih ustaških zločina koje je ovaj počinio od dolaska ustaša na vlast. Nije bilo nikakvog kolebanja niti uvažavanja onoga što je bilo u dobrim mirnim vremenima. Kratak pokret rukama i ovaj neočekivani poslednji susret bio je završen.

Cuo se još poneki pucanj, a zatim se sve utišalo, dok su dugi i oštri rafali iz Bihaća i dalje odjekivali uvalama Plješevice.

Prvo oslobođenje Ličkog Petrovog Sela 1942.

MILOŠ PUZLC

U toku 1942. godine ustaško-domobranske snage u Ličkom Petrovom Selu sačinjavala je ojačana 3. ustaška satnija iz 31. bojne jačine oko 200 vojnika (130 ustaša, 40 domobrana i 30 naoružanih civila, takozvana ustaška milicija), u Gornjem Vaganju bilo je oko 100 ustaša i naoružanih civila, u selu Željava oko 40 a u selu Baljevac oko 100 domaćih ustaša. Cjelokupne ustaško-domobranske snage za odbranu Ličkog Petrovog Sela i susjednih sela brojale su oko 440 dobro naoružanih ustaša, domobrana i civila - ustaške milicije.

Sav taj navedeni šaroliki sastav ne samo da je bio dobro naoružan već i iskusan u dotadašnjim borbama sa partizanima, ogrezao u krvi i nedjelima nad srpskim življem, dobar poznavalac zemljišta i drugih uslova. Kao takvi bili su fantastično spremni da se do posljednjeg čoveka žrtvuju za Nezavisnu Državu Hrvatsku i njenog poglavnika. Po zlodjelima, upornosti i surovosti u borbi prednjačile su domaće ustaše, a naročito vaganačke i prijebojske.

Ustaško-domobransko uporište u Ličkom Petrovom Selu bilo je po broju branilaca i utvrđenosti odbrane najjače. Odbranu su organizovali iz zgrada kao što su bile crkva, škola, žandarmerijska stanica, opštinska zgrada i kuća trgovca Slavka Sorka. Sve ove zgrade bile su od kamena, sa većim brojem puškarnica. Spoljna odbrana oslanjala se na dominirajuća uzvišenja Celopeka sa Oštreljom kao najvišom visinskom tačkom na tom prostoru. Na ivicama sela nalazili su se rovovi i suvi kameni bunkereri. Slično, ali u manjem obimu bila je organizovana odbrana u selima Željava i Baljevac (rovovi i suvi kameni bunkereri), a znatno jače i bolje od ovih bila je organizovana odbrana Gornjeg Vaganca, također sa pojedinim dobro utvrđenim zgradama kao što su crkva, trgovine i još neke zgrade.

Planom bihačke operacije bilo je obuhvaćeno oslobođenje i petroselske opštine sa širom okolinom. Proleterske i krajiške jedinice bile su angažovane za oslobođenje Bihaća, a ličke za oslobođenje Ličkog Petrovog Sela i sadejstvo sa proleterskim i krajiškim brigadama u oslobođenju Bihaća i okoline.

Druga lička brigada poslije briljantnih pobjeda nad talijanskim fašistima na Perjasici i ustaško-domobranskim izrodima na Tušiloviću dobila je još jedan izuzetan zadatak da se obračuna sa ustaškim fanaticima koji su narod ovog kraja u crno zavili. Noć 2. novembra 1942. u 23 časa snage Druge ličke brigade napale su neprijateljska uporišta u Ličkom

Petrovom Selu, Željavi i Baljevcu i do 16 časova 3. novembra slomile otpor neprijatelja i oslobodile ova sela. Za izvršenje ovog zadatka brigada je angažovala sva četiri svoja bataljona, ojačana sa dva brdska topa čiji su vatreni položaji bili na Klokočevici (Šancu). Prvi bataljon »Stojan Matić« napao je ustaške snage u Željavi i Baljevcu tijesno sadejstvujući sa krajiškom brigadom koja je napadala Zavalje; 2. bataljon »Ognjen Priča« napao je ustaško uporište u Ličkom Petrovom Selu sa jugozapada, uključujući Čelopek sa Oštreljem; 3. bataljon »Mićo Radaković« napao je ustaško uporište u Ličkom Petrovom Selu sa severoistoka iz petroseljskog polja sa težištem u ovladavanju Čelopekom, 4. bataljon Udarni, bez jedne čete, imao je zadatak da protjera ustaše iz Rašetara i ne dozvoli eventualnu pomoć ustaša iz Gornjeg Vaganca petroseljskom garnizonu. Jedna četa ovog bataljona činila je brigadnu rezervu. Do svanuća slomljena je spoljna odbrana neprijatelja i on se povukao u utvrđene zgrade u centru Ličkog Petrovog Sela. Bataljon »Stojan Matić« do svanuća je zauzeo Zeljavu i Baljevac i uspješno nastavio gonjenje razbijenih ustaških snaga koje su bežale u polje. Udarni bataljon je u toku noći odbio napad ustaša iz Gornjeg Vaganca koje su se pokušale probiti u Ličko Petrovo Selo, nanjevši im gubitke.

Ogorčene borbe vođene su u toku dana u centru Ličkog Petrovog Sela. Neprijatelj se grčevito borio za svaku kuću, a naročito se uporno branio iz utvrđenih zgrada. Uz podršku topova koji su uspješno gadali sa Sanca, borci bataljona »Ognjen Priča« zauzimali su jednu po jednu utvrđenu zgradu. Prvo je zauzeta crkva, a potom žandarmerijska stanica, iz koje su ustaše davale najžešći otpor. Uz podršku topova, bombaši 1. čete ručnim bombama sa tavana slomili su otpor iz ove zgrade nanijevši ustašama i žandarima velike gubitke. Na sličan način zauzeta je opštinska zgrada, a potom i zgrada trgovca Slavka Sorka. Na Sorkovu zgradu jurišali su dijelovi 3. čete (Petroseljske) uz sadejstvo artiljerijskih oruđa. U jurišu na ovu zgradu naročito se istakao puškomitraljezac Đuro Kuga iz Zaklopače. On je prvi otvorio velika dvorišna vrata, upao među ošamućene ustaše i osuo po njima ubitačnu puškomitraljesku vatru, omogućivši na taj način svojim drugovima da se lakše dočepaju dvorišta i gospodarskih zgrada i njima ovladaju. U tom iznenadnom i snažnom nalijetu Đuro je teško ranjen i to mu je bila posljednja borba.

U popodnevним časovima neprijatelj se branio još jedino iz školske zgrade, opkoljen sa svih strana. Neprijatelj više nije imao kuda, već da se preda ili produži borbu do posljednjeg čoveka. S obzirom na to da su u pitanju bili zlikovci i koljači, njihova se predaja nije očekivala. Komanda brigade je naredila da se iz artiljerijskih oruđa gađa školska zgrada, a da jedinice koje su blokirale zgradu budu spremne za juriš na dati znak. Čim je prva topovska granata pogodila u školsku zgradu i ek-splodirala u prostoriji zbornice, ustaše su pokušale bekstvo iz zgrade uz padine Čelopeka. Budući da su na Čelopeku bile snage bataljona »Mićo Radaković« i četa iz brigadne rezerve, za vrlo kratko vrijeme sve ustaše su pobijene.

Tačno u 15 časova 3. novembra 1942. prestao je svaki otpor ustaša i cijela teritorija opštine Ličko Petrovo Selo je oslobođena. Neprijateljski gubici bili su veliki - 120 mrtvih i 70 zarobljenih. Među mrtvima

bio je i ustaški komandant uporišta u Ličkom Petrovom Selu, koji je uoči napada naših snaga proslavljao veridbu sa Ljubicom Cavee, ćerkom petroseljskog pekara Đure Čaveca. Jedno pored drugog poginuli su ustaški komandant, njegova verenica Ljubica i nesuđeni tast Đuro Cavee, također ustaša.

Među zarobljenom ustaškom »elitom« bio je dotadašnji predsjednik opštine, po zlu poznati frankovac i ustaški prvak Mićo Barić, njegovi istomišljenici i satrapi Rudi Tonči. Luka Majetić i Ante Kolaković, zatim ustaški prvaci i ideolozi Pero Bobinac, Ivica Grgić i mnoge druge petroseljske, prijebojske i izačićke ustaše. Zaplijenjeno je sve naoružanje i vojna oprema kojom je raspolagalo ustaško uporište u Ličkom Petrovom Selu.

Napad Druge ličke brigade bio je snažan, vrlo dobro organizovan, sinhronizovan i primjerno vođen, te je kao takav i uspješno završen. Brigada je u ovoj borbi imala 6 mrtvih i 28 ranjenih boraca i stajješina. U ovoj borbi glavni, a time i najteži zadatak, imao je 2. bataljon »Ognjen Priča«, što je bilo i normalno s obzirom na to da je u njegovu sastavu bilo najviše boraca iz petroseljske opštine. Ovim se ne želi umanjiti mjesto, uloga i zadaci ostalih bataljona ove brigade, već naprotiv, istaći da su svi oni na najbolji način izvršili svoje zadatke.

Oslobođenje Ličkog Petrovog Sela u sklopu bihačke operacije bilo je od posebne važnosti ne samo za narod ovog kraja već i znatno šire za NOP u cjelini. Stvorena je velika slobodna teritorija na tromeđi Like, Bosne i Korduna. Neprijatelju su nanijeti veliki gubici u ljudstvu i naoružanju, natjeran je u panično bekstvo u pravcu Karlovca, dezorganizovan i uplašen, i to 1942. kada se osećao najjačim. A našim snagama je bio otvoren put za dalja dejstva prema Kordunu i Baniji, sa još većim moralom, boljom opremljenošću i prilivom novih boraca. I što je posebno važno, omogućeno je bezbednije održavanje Prvog zasjedanja AV-NOJ-a u slobodnom Bihaću.

Nepreboljena rana

PETAR HINIĆ

Mićo Ilije Hinić, po majci nazvan Mikešin, a po djedu Stevailov, oca nije ni zapamtio. On je bio u Americi, a kada je posljednji put dolazio Mićo je bio sasvim mali. Prije rata Mićo je išao nekoliko godina u koreničku gimnaziju, ali je kao jedina muška glava u kući prekinuo školovanje i rano se oženio. Bio je to povisok, mršav mladić, izuzetno dobroćudan, tako da su ga cijenili i stari i mladi. Primljen je u SKOJ odmah 1941. godine. Zatim je postao borac Udrnog bataljona, sa kojim prolazi sve borbe: u Dalmaciji, Kosinju, Udbini, Pazarištu, Poloju, Tušiloviću. Nekoliko puta je bio bombaš. Borba kod Rakovice bila je za njega posljednja, jer je pri povlačenju neočekivano naleteo na ustaški streljački stroj, pravo na bajonete. Za tren su ga iskasapili. Njegov grob kao i grobovi bezbroj drugih, ostao je neobilježen.

Nekoliko dana iza toga napadnuto je Ličko Petrovo Selo. U bataljonu »Ognjen Priča« nalazio se Nedeljko (Radosava) Nimković - Hinić, zvani Brato Rajkov. Rođen je 1925. godine u istom selu kao i Mićo, kuća uz kuću. Sa nepunih 17 godina razvio se u krupnog stasitog mladića. Na Ljubovu je bio pomoćnik na teškom mitraljezu izvađenom iz tenka. U aprilu 1942. godine prilikom napada na Podlopaču jedva je izvukao mitraljez i živu glavu. Od tada učestvuje u svim borbama koje je vodila njegova jedinica, te je kao dobar i svjestan borac postao rukovodilac SKOJ-a u četi. U napadu na Ličko Petrovo Selo 2/3. novembra 1942. da bi pokazao primjer ostalim borcima, kao bombaš bacio je nekoliko bombi a onda pao pogođen mitraljeskim rafalom. Poginulog su ga smjestili u kola i otpremili za Debelo Brdo. Čovjek koji ga je vozio bio je iz drugog sela, nije znao ime borca, ali je dobio precizno uputstvo o zaseoku i sokaku koji vodi do kuće poginulog.

U selo još nije stigao glas o pogibiji Brate, a jedan je odbornik Mićinoj porodici saopštio žalosnu vijest da je Mića poginuo i tuga se uselila u Mićinu kuću. Čovjek sa mrtvacem u kolima stigao je pred vrata Mićine bajte (kuće su već bile popaljene) gdje su se čuli plač i kuknjava. Lice mrtvacu bilo je pokriveno, unijeli su ga u bajtu i po običaju skupio se komšiluk da ublaži bol unesrećenoj porodici. Po narodnom običaju trebalo je okupati poginulog pa su za to vrijeme odstranili najbližu Mićinu rodbinu. Pored Jeka Jodžene kupanja se prihvati i Stojka, Bratina majka. Kad su sve pripremile i otkrile mrtvacu, prva je primjetila zamjenu Jeka i zakukala iz sveg glasa: »Amje Stojko, ovo je tvoj Bra-

to!« Majka pogleda lice sina, prepozna ga, zacvili, kleknu i pade na hladno tijelo svog jedinca. Izgubila je trenutno svijest, i nikad se više nije mentalno potpuno povratila.

U porodici pokojnog Miće ovo je bio još jedan udarac, bilo im je jasno da obojice više nema, ali da Mićin grob nikad niko neće moći obići jer je ostao neobilježen.

Sutradan, tužna povorka, većinom žene i djeca, krenula je sa zgarista popaljenih domova na posljednji ispraćaj poginulog. Ispraćajući mrtvog Nedeljka, koga su svi bezgranično voljeli, Hinići su oplakivah i mnoge druge čiji su grobovi ostali neobilježeni. Plakali su za Dujom i Stelom koje su ustaše ubili u Jadovnom, Vojinom Dujinim sinom poginulim na žici kod Udbine, Pejicom poginulim na Dvoru, Mićom kod Rakovice. Plakali su za onima koje su ustaške zvjeri spalile tu u Mikešinoj štali: Nikolicom Bratinim bratom, Noćom Mijaćovim i onim ugljenisanima koje nisu ni prepoznali.

Majku Stoju vodili su na sahranu, nije bila svjesna što se oko nje zbiva. Kolonizirana je u Bačkom Brestovcu sa jetrvom. Obišao sam je i sjetila se da je Nedeljko zajedno sa mnom otišao u partizane. Od kada je izgubila sina jedinca plač i tuga su svakodnevnici u njenoj duši. Ovo je samo jedna od potpuno uništenih i zatrtih porodica u Debelom Brdu, ali na žalost ne i jedina. Majka Stoja je jedan od svjedoka tragedije koja je zadesila pojedine porodice nepokorene Like.

Peti mitraljeski bataljon

BUDE DIVJAK

Koliko mi je poznato, u partizanskim jedinicama nije postojala formacijska jedinica mitraljeski bataljon. Izuzetak je Druga lička brigada.

O formiranju bataljona ne postoji pisani dokumenat. Poznato je da je bataljon formiran početkom novembra 1942. godine u Ličkom Petrovom Selu. Prvi njegov komandant bio je drug Jovo (Staniše) Čurčić, rodnom iz Komića, rođen 1913. godine, rezervni podnarednik u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Poginuo na Gračacu kao komandir čete u Udarnom bataljonu 14. januara 1943. godine. Politički komesar bataljona bio je Petar (Jove) Balać, zvan Zika, rođen 1915. godine u selu Kruži kod Donjeg Lapca. Poginuo kao politički komesar 2. bataljona »Ognjen Priča« 1943. godine kod Kistanja u Dalmaciji. Poslije njega dužnost politkomesara je primio Dačo Čupurdija, rodnom iz Frkašića, po zanimanju trgovački pomoćnik. Zamjenik političkog komesara od formiranja do pred drugi napad na Slunj bio je Mladen Vukmirović, rodnom iz Plitvičkog Ljeskovca, a zatim Jovo Hinić, koji je ostao do kraja. Referent saniteta bio je Ilija Priča od Korenice.

Jovo Čurčić odlazi zatim za komandanta bataljona »Ognjen Priča«, a komandant Mitraljeskog bataljona postaje Bude (Milana) Divjak, do tada komandir 3. čete bataljona »Mićo Radaković«, rodnom iz Turjanskog, rođen 1917. godine, aktivni podnarednik u bivšoj jugoslovenskoj vojsci. Na toj dužnosti ostaje do 30. aprila 1943. godine, kada dva dana pred napad na Gospić, preuzima dužnost komandanta bataljona »Stojan Matić«.

Mitraljeski bataljon je imao dvije mitraljeske čete i radni vod (za snabdijevanje). Čete su imale po dva voda. Broj mitraljeza se povećavao ovisno o ratnom plijenu. Komandir jedne čete bio je Dušan Čuić iz Čuić Krčevina, žandar u bivšoj Jugoslaviji, druge čete Andro Medić, rodnom iz Donjeg Lapca, također bivši žandar.

Mitraljezi su bili tipa »svarcloze« iz bivše jugoslovenske vojske, zarobljeni od ustaša, i »brede«, zarobljene od Italijana.

Objedinjavanje mitraljeskih vodova bataljona u jednu jedinstvenu jedinicu doprinijelo je uspješnijem komandovanju, višem stepenu obuke pod rukovodstvom stručnog kadra i po potrebi većoj vatrenoj podršci. Na primjer: napadom na ustaški garnizon Slunj, 14. novembra 1942. godine, deset mitraljeza postavljenih na jednom položaju pod

neposrednom komandom komandanta bataljona, podržavalo je napad 1. i 4. bataljona usredsrijeđujući mitraljeske vatre snopova na ustaške bunkere i rovove, čime je, sa vatrom iz ostalih automatskih oruđa, artiljerijom i minobacačima, vatrena moć iz bunkera bila blokirana i time omogućen uspjeh bombašima.

Mitraljezi su zahtijevali stručnost i vještinu rukovanja, a naročito zastarjeli i osjetljivi »svarclozi«. Gdje nije bilo stručnog i pažljivog rukovanja neminovno je dolazilo do zaglavljivanja i zastoja u odsudnim momentima. Uvijek je morao biti pun rezervoar vode za hlađenje, u redenu svaki metak na svom mjestu, dijelovi besprijekorno čisti i podmazani, a ni svaka mast nije odgovarala. Samo jedan primjer. Početkom 1942. godine naše jedinice u borbama oko Korenice zarobile su mitraljez. Bio sam komandir sela u Turjanskom, zima je bila veoma jaka. Kasno uveče došao je kurir Nikica Lukić, sa porukom da odmah krenem u Stab partizanskih odreda u Krbavicu. Išli smo cijelu noć i jedva ostali živi od zime. Stigli smo ujutro u štab. Po mene su poslali da bih rukovao mitraljezom, jer je neko znao da sam služio u mitraljeskim jedinicama u bivšoj jugoslovenskoj vojsci.

Ljudstvo bataljona se popunjavalo prvenstveno onima koji su služili vojku u mitraljeskim jedinicama bivše jugoslovenske vojske. Nije slučajno da su oba komandira četa žandarmi, a oba komandanta bataljona podoficiri. Koliko je važna obučenost u rukovanju posluge na mitraljezima govori i ovaj primjer. Poslije sloma četvrte neprijateljske ofanzive u proljeće 1943. godine, bataljon je bio u Gračacu. Tu je bio i Stab Seste ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«. Organizovano je takmičenje između mitraljeskih odjeljenja, ko će prije sa zavezanim očima rasklopiti i sklopiti svoj mitraljez. Takmičenju je prisustvovao i komandant divizije drug Đoko Jovanić, koji se oduševio i odao priznanje obučenosti, vješтини i spremnosti oruđa za dejstvo. Ili drugi primjer. Po oslobođenju Lovinca (25. decembra 1942. godine), mitraljeski bataljon ostao je u samom mjestu Lovinac. Jednoga dana u slobodno vrijeme kada je posluga čistila oruđe čula se pucnjava u neposrednoj blizini. Ustaše su uspjele potisnuti naše snage koje su bile na položajima prema Gospiću. Posluga sa rastavljenim mitraljezima se brzo snašla - zgrabili su šatorska krila sa dijelovima mitraljeza i izvukli se u suprotnom pravcu.

Treba pomenuti druga Iliju Mirića, rodnom iz Trnavca. Bio je to u odnosu na nas ostale stariji čovjek, snažan, jak, pravi lički gorštak, uvijek veseo. I kada je bilo najteže počinjao je pjesmu. Prilikom napada naših jedinica na Dvor na Uni (novembra 1942. godine) ustaške jedinice izvršile su protivnapad na naše položaje, a on je mitraljezom gađao sve dok se ustaše nisu približile. Kad je zaprijetila opasnost, a nije bilo vremena za rasklapanje, zgrabio je mitraljez sa postoljem bacio ga na rame i tako se uspješno izvukao.

Moglo bi se dosta drugova navesti koji su se istakli kao borci i rukovodioci po hrabrosti i umješnosti. Jedan od takvih je i drug Jovan (Mile) Bobić, iz Turjanskog, rođen 1919. godine. Poginuo je kao komandir mitraljeske čete juna 1943. godine pri napadu bataljona »Mićo

Radaković« na četničko i italijansko uporište Mokro Polje u Dalmaciji. Bio je to momak koga su krasile sve vrline, služeći primjerom, kao rukovodilac je dao i svoj život. Kao takav ostaće u trajnoj uspomeni.

Posadi u mitraljeskim jedinicama bilo je teže u odnosu na druge borce, jer je trebalo voditi računa o tovarnoj stoci, koju je po završetku matša trebalo najprije obezbjediti, nahraniti pa se onda odmarati. U proljeće 1943. godine, da bi se napalo Brušane i Baške Oštarije, Druga brigada je maršovala oko dva dana kroz bespuća sjevernim padinama planine Velebit, ali nijedno tovarno grlo iz mitraljeskog bataljona nije ostalo.

Sto su više naše jedinice jaćale u toku rata, povećavalo se i naoružanje, pa i time savremeni mitraljezi kao ratni plijen. Gotovo su otpali staromodni glomazni »svarclozi« te je dalje postojanje Mitraljeskog bataljona predstavljalo nešto glomazno i manje pokretno. Time su se stvorili uslovi za formiranje mitraljeskih - pratećih četa u sastavu bataljona brigade. Donijeta je odluka da se po završetku napada na ustaški garnizon Gospić Mitraljeski bataljon rasformira 5. maja 1943. godine.

Sedmorica junaka

MIRKO MEDLC

Stvarno stradanje ličkog naroda u posljednjem ratu i njegov doprinos pobjedi verovatno nikada neće biti do kraja sagledan. Jame u koje su ustaše bacale nedužni narod, pljačke, paljevine, zbjegovi i druge nevolje - sve je to svrstano u jedan opšti pojam stradanje ili ratno pustošenje.

Primjer dviju porodica iz Mišljenovca nije usamljen niti je najtražičniji, ali po broju žrtava i načinu žrtvovanja svakako najkarakterističniji. Porodica Nikole Opačića i Nikola Rašete bile su i rodbinski vezane. Bavile su se zemljoradnjom, šumskim radovima, a dobrodošla izgradnja Unske pruge pred sam rat znatno je popravila njihov materijalni položaj, jer su raspolagali neiskorištenom radnom snagom.

Početak ustanka 1941. godine Nikola Opačić sa sinovima Radom, Savom i Jovanom stupa u borbu, sinovi sa puškama a otac na ništa manje važnim zadacima u pozadini. Istovremeno i gotovo na istovjetan način postupa i porodica Nikole Rašete. Sinovi Sava - Sako i Luka prihvataju puške a otac o njima i njihovim drugovima vodi brigu iz pozadine. Nižu se ustanički dani, uspjesi, pobjede, neuspjesi i sve drugo što je pratilo teške ratne dane i godine. Formiraju se regularne partizanske jedinice u koje se svrstavaju i borci dviju rođačkih porodica iz Mišljenovca. Tako se i prvenac Nikole Opačića našao u ulozi komandira voda u bataljonu »Stojan Matić«. Nije bilo borbe koju je vodio ovaj bataljon, a da se u njoj nije istakao Rade - sve do kobnog decembra 1943. godine, kada je, spasavajući ranjene drugove na Sujici, nagazio na minu i poginuo.

Drugi Nikolin sin Sava išao je stopama starijeg brata slijedeći i sve njegove osobine. U borbama koje je vodio bataljon »Stojan Matić« oko Knina, Sava je pao u ruke četnika, osam dana podnosio batine i najzad, iskoristivši nebudnost stražara, pobjegao i vratio se u sastav bataljona. Prolazio je kroz mnoge okršaje, među koje spada i onaj sa padobrancima u Drvaru 25. maja, sve do marša Druge brigade za Srbiju, kada je bez traga nestao na planini Vlašiću kod Travnika.

Treći Nikolin sin Jovan krenuo je za braćom. Bio je borac bataljona »Stojan Matić«, neustrašivi puškomitraljezac, koji je ovo oružje ispuštao iz ruku samo kada se javljao u bombaše, zamjenjujući ga bombama. Iako je po rođenju bio treći, po smrti je bio prvi među braćom. Poginuo je u borbi na Rakovici oktobra 1942. godine.

Borbeni put sinova Nikole Rašete bio je istovjetan sa Opačićima. Sava - Sako radio je jedno vrijeme u rudniku magnezita na Tari. Po kapitulaciji Jugoslavije pješke se uputio u rodni kraj i pored svih prepreka i zaobilazaka stigao kući za rekordnih devet dana. U borbu je stupio prvih ustaničkih dana, a zatim ustaljenim redom u bataljon »Stojan Matić«, komandujući desetinom i vodom i ističući se junaštvom u svim borbama. U beogradskoj operaciji sam je zarobio grupu Nijemaca sa kompletnim naoružanjem. Svoje sveukupno ratovanje proveo je u jurišima, sve dok u jurišnom poretku nije poginuo između Sida i Iloka 1945. godine.

Drugi Nikolin sin Luka, kao devetnaestogodišnjak stupio je u 3. četu bataljona »Stojan Matić«, postavši puškomitraljezac i čuveni strijelac. Bio je majstor svog oružja i niko ga nije mogao nadmašiti u sklapanju i rasklapanju mitraljeza zavezanih očiju. Poginuo je u dvadesetoj godini pogođen mitraljeskim rafalom na Širokoj Kuli 1943. godine.

Otac trojice sinova Opačić, Nikola, preživio je rat i smrt sinova i umro kao nosilac partizanske spomenice 1983. godine u Mišljenovcu.

I Nikola Rašeta je kao član NOO preživio rat i umro u svom selu.

Bratstvo i jedinstvo - zaloga pobjede

BOZO SASIC

P olovinom 1942. godine naš bataljon »Stojan Matičić« nalazio se u Divoselu kraj Gospića. Iz sela Vrapca nam je došao jedan mlađi čovjek i dobrovoljno se prijavio da se priključi bataljonu. Ko bi se odrekao takve ponude? Znam da smo ga zvali Pobro, jer se svima obraćao sa »Zdravo, pobro!«. U prvih nekoliko akcija Pobro se pokazao kao vaoma hrabar borac, te smo ga svi cijenili. Međutim, naš Pobro se brzo legitimisao. Ispričao nam je da su mu ustaše poklale cijelu porodicu, što je bila istina, i da on zbog toga ne može imati povjerenja u Hrvate. Odmah je bio razoružan i protjeran iz bataljona. Poslije toga, misleći valjda da Bosanci tako ne postupaju sa onima koji se dobrovoljno jave za borbu, otišao je i prijavio se u neku bosansku jedinicu. Nakon kratkog vremena i tamo je doživio istu sudbinu. Takvi grijesi se nikome i ni u jednoj jedinici nisu mogli praštati. Nije se mogao dičiti partizanskim imenom onaj ko nije bio sposoban i voljan da shvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, njihovu sudbinsku povezanost, kao našu najveću potrebu i uvjet zajedničkog opstanka.

Za vrijeme boravka Druge ličke brigade u Dalmaciji 1943. jedan od najboljih puškomitraljezaca - Proko Počuća - bio je isključen iz SKOJ-a samo zato što je iščupao iz jedne bašte dvije glavice luka. Ocijenjeno je da bi to moglo da šteti ugledu naše vojske i naporima na jačanju bratstva i jedinstva.

Šesta lička proleterska divizija »Nikola Tesla« bila je u početku sastavljena uglavnom od Srba i Hrvata. Kada je 1943. divizija krenula na svoj dugi marš preko Bosne ka Srbiji i Beogradu, njene redove su punili Muslimani, Crnogorci, Slovenci iz prekomorskih brigada i drugi, tako da je ona, kao uostalom i druge jedinice NOV, bila uistinu kovačnica bratstva i jedinstva. Međunacionalni i međuljudski odnosi u jedinicama NOV i POJ mogli su služiti kao uzor kako treba njegovati i razvijati ovu veliku tekovinu naše revolucije.

O bratstvu i jedinstvu ispjevane su u revoluciji i mnoge pjesme: »Druj* je Marko hrvatskoga roda, al je majka srpskoga naroda«. »Dva eset šesta, jabuko i grožđe, čuvaj Liku dokle Sesta prođe« itd. Ove pjesme su pjevane u partizanskim jedinicama, po selima, na poljima prilikom ubiranja žetve i u svim drugim prilikama. No, nije se radilo na jačanju bratstva i jedinstva samo u okviru NOV i POJ već i mnogo šire. Partijska i skojevska organizacija iz partizanskih jedinica razvijale su na-širu saradnju i zajedničku aktivnost sa organizacijama i narodom na terenu, i to na svim zajedničkim pitanjima, a posebno na jačanju bratstva i jedinstva. To je bila jedna od trajnih briga svih najodgovornijih faktora u revoluciji. Otuda i takvi zavidni rezultati u ovoj oblasti života.

Petar Hinić Pejica

JOVO HINIĆ

U ličkim kućama djeca od šest-sedam godina već su se smatrala radnom snagom. Morala su da čuvaju stoku, da rade na njivi, okopavaju kukuruz i krumpir, kupe sijeno i žito, da idu u mlin i drugo. Tako je bilo i s Petrom Hinićem Pejicom, rođenim 1921. godine u Debelom Brdu od oca Pantelije i majke Jeke. On je bio prvo od troje muške djece. Otac mu je 1929. godine otišao u Francusku i tamo kao radnik poginuo 1932. godine, dok je majka nastradala kao žrtva fašističkog terora 1943. godine. Pejica je kao dijete bio jako nestašan. Volio je da se igra toljanja i krivanja, da se takmiči u bacanju kamena s ramena i nadmeće u penjanju na drvo i si. Jednom prilikom, penjući se na višnju, slomio je lijevu ruku. Kako je u to vrijeme bilo malo ljekara, a njihove usluge za siromašnog seljaka preskupe, Pejičinu polomljenu ruku liječio je seljački vidar.

Ostavši bez oca u desetoj godini života s još dva brata, majkom i bakom, i shvativši da u toj siromaštini u selu nema perspektive za život, Pejica 1932. godine, po završetku osnovne škole odlazi u Suboticu, gdje izučava trgovački zanat. Uz učenje zanata bio je i sluga kod gazde, što ga je teško pogađalo. U Subotici ostaje do sredine 1938. godine, i po povratku kući, aprila 1941, radio je kao kalfa u Petrinji i Novom Sadu. Kao učenik bio je veoma marljiv a kao radnik brz, okretan i žustar, ali i veoma osjetljiv na nepravdu.

Već je 1939. godine postao član Ursovih sindikata i od tada počinje njegova organizovana aktivnost i političko sazrijevanje. Slijedeći politiku Komunističke partije Jugoslavije i SKOJ-a, ovaj napredan omladinac po njihovoj direktivi postaje član Sokola, gdje veoma aktivno politički djeluje. Zbog revolucionarnog političkog rada izbačen je 1939. godine s posla u Petrinji, poslije čega se zapošljava u Novom Sadu. Tu je 1941. godine zbog istih razloga otpušten s posla, zapošljava se kao fizički radnik na izgradnji puteva oko Novog Sada.

Od 1936. do 1940. godine povremeno je dolazio kući u rodno mjesto. Među ljudima u selu, naročito svojim vršnjacima, djelovao je politički na liniji Komunističke partije Jugoslavije. U 1938. godini malo duže se zadržao kod kuće i u to vrijeme je aktivno propagirao da treba glasati za udruženu opoziciju, što je također bio stav Komunističke partije.

Aprilski rat 1941. godine i kapitulacija jugoslovenske vojske zatekli su ga u Novom Sadu. Uz mnoge teškoće, iz Novog Sada najviše pješice, stigao je u rodno Debelo Brdo. Shvatajući svu težinu tragedije koju je

doživio narod, Pejica se odmah uključuje u intenzivan politički rad i postaje jedan od organizatora ustanka. Prije početka ustanka primljen je u KPJ i Partija ga zadužuje za rad s omladinom. Neumorno radi na formiranju organizacije SKOJ-a u selu. a zatim postaje i njen sekretar. Uz sve zadatke koje je obavljao dosta vremena posvjećuje učenju i čitanju, što preporučuje i drugim omladincima. Organizuje kružoke među omladinom, poučava ih i tumači im ciljeve borbe koja predstoji.

Po prirodi bio je eksplozivan, žustar i dobar govornik, plemenit i nesebičan s razvijenim osjećanjem za socijalnu pravcu. U izvršavanju svojih obaveza veoma je energičan, a takav odnos prema zadacima zahtijeva i od drugih. Bilo mu je tuđe isticanje vlastite ličnosti. Posjedovao je izrazito jaku volju i svijest o potrebi discipline radi ostvarivanja ciljeva i zadataka koje je postavljala Partija. On je takav mogao da bude i zbog toga što je više od drugih poznao historiju radničkog pokreta i ulogu Partije u njemu.

U vrijeme priprema za ustanak u periodu maj - juli u Debelom Brdu je pod rukovodstvom partijske ćelije, sprovedena organizacija naroda za ustanak. Imenovani su: komandir sela, komandiri straža, organizovani su logori u šumama izvan sela radi sklanjanja od ustaša u kojima se s narodom i politički radilo. U njima je bila organizovana zajednička ishrana a obezbjeđivale su ih straže, zatim su organizovano održavane veze sa susjednim selima koja su se također pripremala za ustanak - sakupljalo se oružje i drugo. U svim tim i drugim aktivnostima oko neposredne pripreme ustanka Pejica je imao veoma zapaženu ulogu. Sa još nekim članovima KPJ, po zadatku Partije odlazi u susjedna sela radi čvršćeg njihovog povezivanja. Drugog avgusta 1941. godine, ustanici Debelog Brda i susjednih sela, napali su Bunić, sjedište ustaške općinske vlasti. Od tog vremena Pejica s puškom u ruci postaje vojnik revolucije. Učestvuje u akcijama partizanskog odreda »Ljubovo«, odlazi u akcije na Drenovaću prema Bihaću, učestvuje u napadima na Podlapaču, odlazi u Dalmaciju radi nabavke oružja i obavlja sve druge zadatke s njemu svojstvenom odgovornošću.

Kad je početkom januara 1942. godine u Debelom Brdu formirana Omladinska četa, Pejica je po odluci Partije upućen u nju da formira partijsku ćeliju. On postaje i prvi sekretar ove ćelije uz istovremenu dužnost političkog delegata voda Po uvođenju funkcija zamjenika političkog komesara čete u partizanskim jedinicama on postaje zamjenik komesara Omladinske čete i po prirodi funkcije i dalje ostaje sekretar partijske ćelije u četi.

Početkom maja 1942. godine formiran je Udarni bataljon. Pejica postaje zamjenik političkog komesara odnosno partijski rukovodilac u njemu. Na toj dužnosti ostaje do prve polovine avgusta 1942. godine, kada do kraja oktobra iste godine vrši dužnost političkog komesara bataljona. Početkom novembra 1942. godine postavljen je za zamjenika političkog komesara 2. bataljona »Ognjen Priča« Druge ličke brigade. Za mladića od devetnaest i po godina, za nepunu godinu dana učešća u oružanim formacijama Narodnooslobodilačke vojske, nesumnjivo blistav uspon. Njegov uspon i rast rezultat su kvaliteta kojima se nametao

sredini u kojoj se posebno cijenila i uvažavala lična hrabrost, što ga je krasila kao borca i kao rukovodioca.

O Pejci kao hrabrom borcu i starješini ispričao mi je, pored ostalih, Ilija Svilar, njegov kurir, dok je bio u Udarnom bataljonu slijedeće: »Borili smo se u sjevernoj Lici protiv ustaša, Talijana i četnika kod: Rudopolja, Škara, Glavaca, Doljana, Poduma, Čoviča, Špilnika, Prozora, Založnice, Kompolja, Starog Sela, Brloga, Žute Lokve i Brinja. To su bila poprišta višednevnih borbi koje je vodio Udarni bataljon 1942. godine. Druga Pejicu, našeg zamjenika komesara bataljona i partijskog rukovodioca bataljona, znam kao jednog od najhrabrijih boraca i rukovodilaca bataljona. Sjećam se dobro napada na Spilnik kada je Pejica predvođeni grupu bombaša prvi preko brisanog prostora došao do žičane ograde, probio je i time omogućio da se mjesto zauzme. Pejica se posebno istakao svojom umješnošću i hrabrošću u borbama kod Žute Lokve kada je bila opkoljena naša 2. četa. On tada obilazi i hrabri svakog borca na položaju, što im je dalo snage da izdrže u teškom trenutku i da razbiju neprijateljski obruč. Pri napadu na Škare Milan Sijan, komandant bataljona, vodio je desnu, a Pejica lijevu kolonu. U Pejičinoj koloni smrtno su ranjena dva borca, ali ih on ne ostavlja već ih zajedno s ostalim borcima izvlači iz neposredne blizine neprijateljskih cijevi.«

Iako od stupanja u partizane nikada nije bio običan borac, Pejica se kada god je njegova jedinica vodila borbu nalazio u njenom žarištu. U njegovim rukama bi se brzo našao mitraljez, a iz njih je često poletjela i bomba na neprijatelja. Premda i sam neobučen kao vojnik, borcima je u sukobu sa neprijateljem neposredno u streljačkom stroju, u zasjedi ili napadu na naseljeno mjesto umio da daje savjete kako da se ponašaju, pa često i da podvikne i naljuti se na nekoga ako bi nepotrebno izložio opasnosti svoj život. Volio je ljude, iznad svega cijenio njihove živote i zbog toga je tako postupao. Po završetku borbi, kao partijski rukovodilac nije kasnio da pokrene, organizuje i izvede kritički osvrt na proteklu borbu. Njemu svojstvenom oštrinom okomio bi se na slabosti, a s izraženim smislom za realnost naglasio bi pozitivne strane.

Za njega je svaka borba i akcija bila škola i provjera, poslije čega je trebalo jačati Partiju i SKOJ primanjem novih članova. Kao partijski rukovodilac bataljona on je lično poznavao borce, pa ako bi neki od njemu potčinjenih partijskih rukovodilaca u četama i drugim jedinicama zanemario nekoga koga je trebalo primiti u organizaciju, on je na to upozoravao. Iako je cijenio ljudske živote, njega nisu kolebah i doveli u depresivno stanje neuspjesi i žrtve, nego su bili razlog više za temeljitije pripremanje narednih akcija i borbi. U časovima odmora gotovo uvijek je bio među borcima, brinuo se o njihovoj ishrani, razgovarao s pojedincima pripremajući ih za prijem u SKOJ ili u Partiju, pri čemu je imao uspjeha jer je ličnim primjerom pokazivao kakav treba da bude član Partije. Mlad čovjek, pun energije, u časovima većeg »komoditeta« u ratnim uslovima volio je da pokrene nadmetanje u rvanju, skakanju, bacanju kamena s ramena i si. Takav je ostao u uspomeni njegovih seljana iz Debelog Brda. koje je dalo 249 boraca NOR-a, preko 50 prvoboraca i preko 100 žrtava.

Dvadeset sedmog novembra 1942. godine prilikom napada na Dvor na Uni pala je neprijateljska granata u njegovu neposrednu blizinu. Parče granate presjeklo ga je po stomaku. Cuo sam da je ranjen. Kako sam bio u blizini, došao sam da ga vidim, nadajući se da se neće desiti najgore. Bila je noć i njega su već bili stavili na zaprežna kola i povezli u sanitet. Prišao sam kolima. Bio je pokriven čebetom. Zvao sam ga, nije se odazivao. Morao sam se vratiti u svoju jedinicu. Sljedećeg dana, 28. novembra, oko 12 sati Pejica je umro. Neposredno pred smrt naredio je da se njegove cipele dadu nekom od slabije obuvenih boraca. Kada sam čuo da je Pejica mrtav, ostao sam nijem, nisam mogao da vjerujem. On je bio moj uzor, on je meni i mnogim drugima prvi u predustaničkim danima 1941. godine objašnjavao šta je to SKOJ. On je meni prvi u maju 1942. godine saopćio da su odlučili da me prime u Komunističku partiju Jugoslavije. Volio sam ga, još više poštovao. Čestid i vrlo dugo poslije njegove pogibije sjećao sam se njegove nesebičnosti, hrabrosti, poštenja, humanosti, te se nisam mogao pomiriti s činjenicom da je mrtav i da ga više neću vidjeti.

Pejičino tijelo i tijela njegovih i naših drugova koji su poginuli prilikom napada na Dvor na Uni - Milića Vukadinovića, komandanta bataljona »Mićo Radaković«, Kamila Pamukovića, političkog komesara bataljona »Ognjen Priča«, Branka Stjelje, političkog komesara bataljona »Mićo Radaković«, komandira čete Gajića i niza drugih - pokrila je hladna zemlja u **Zirovcu** na Baniji.

Koliko je Pejica bio poznat i voljen od naroda te cijenjen od boraca kazuju i pjesme pjevane o njemu kao što je ova:

»Imal, braćo, među nama tića
Ko ne žali Pejicu Hinića.
Mili bože, bil ko mogo znati,
Bil se mrtvi mogli podizati?
Mi bi digli svoga sivog tića,
Sivog'tića Pejicu Hinića«.

Da bi trajnije obilježili uspomenu na njega, seljani njegovog rodnog Debelog Brda pri formiranju prve seljačke radne zadruge dali su joj njegovo ime, a po odluci organa narodne vlasti osnovna škola u selu nosila je naziv - Osnovna škola »Pejica Hinić« - Debelo Brdo.

Kod Raduča*

BRZICA

Okolna sela su u rukama partizana. Ustaški psi u Gospiću, ograđeni u žici, dižu šiju i izviruju da im avioni iz Zagreba donesu hranu. U Lici za njih nema kruha.

Mjeseca novembra krvnik Pavelić šalje iz Zagreba vozom preko Bihaća oko 20 vagona žita u pratnji jedne bojne ustaša da nahrani svoje razbojнике u Gospiću radi izvršavanja njihovih zlikovačkih namera. U Bihaću sluga dobi od gazde kamione za prevoz žita. Put je dalek, žito se mora voziti cestom Bihać - Gračac - Gospić. Do Bilaja su stigli nesmetano zahvaljujući što na tom putu momentalno nije bilo boraca Narodnooslobodilačke vojske. U Bilaju je most na rijeci Lici porušen. Ustaški psi mobilišu sve staro i mlado i žito prevoze na drugu obalu Like. Izgladnjeli ustaški banditi iz Gospića dočekuju na drugoj obali žito i voze ga u Gospić da zamažu oči narodu kako se za njih stara poglavnik.

Noć je, magla gusta sa sitnom kišom, 3. i 4. bataljon Druge brigade iz sela Ostrvice krenuli su na zadatak. Svaki borac je veseo i jedan drugom dovikuje: »Biće nagari!«.

Prije dana zaposjednut je položaj u Raduču oko same ceste. Dan je osvanuo lijep, svaki se borac na položaju utvrđuje i izrađuje za sebe plan kako će što bolje tući i platiti ustaškoj bojni dolazak u Liku. Čuje se zuka motora, ustaše su krenule, duž cijelog položaja čuje se poluglas naših boraca koji sa lijevog krila upozoravaju na tišinu. To je bila izvidnica ustaških pasa, jedan tenk i dva kamiona. Prodoše kroz našu zasjedu, borci ne otvaraju vatru, već se svaki uvukao u svoj rović i čeka. Ustaška se izvidnica vratila nazad da izvjesti da je put slobodan. Vrijeme prolazi, noć se primiče, kiša počinje da pada pomiješana sa gustom maglom.

Ustaše su krenule iz Medaka. Čuje se jaka zuka motora, opet sa lijevog krila poluglasno naši borci prenose duž cijelog položaja: »Neprijatelj je krenuo«. Svaki borac u svom rovu sa pripremljenim bombama hladnokrvno čeka da ih pobaca na glave krvnika. Kolona od 100 kamiona i 15 tenkova napunjenih ustašama kreće se bez osiguranja. Čuje se pjesma iz prvog tenka, to pjeva ustaša i ne nada se da kroz koji sekund neće više živjeti. Kolona se primiče našoj zasjedi, prednji dijelovi već promiču, sva je kolona ušla u zasjedu. Naši borci koji su posjeli obje strane ceste sručiše pripremljene bombe u kamione, a mitraljezi zapje-

Iz lista »Udarnik«.

vaše svoju pjesmu. Nastade jauk kod neprijatelja ne mogu ni vatru otvoriti. Naši borci siju vatru iz svih oruđa i uz vrisak i pjesmu šibaju po kamionima Borba je trajala 30 minuta Platiše ustaše svoj izlet u Liku. Pogana njihova krv teče cestom, a oko 150 nikada više neće šetati ni paliti našom zemljom. Tenkovi manevrišu i spriječavaju juriš našim borcima na kamione i uspjevaju da odbace neke naše snage sa položaja. Kolona se vratila nazad u Gospić jer naprijed nije smjela.

Naši se borci nisu ovim zadovoljili, znaju oni da će ustaški krvoloci ponovo krenuti ovim putem. Treći bataljon otišao je na novi zadatak, a ljuti »Udaraši« ostaju i da ponovno sačekaju ustaše. Noću pada kiša, a naši »udaraši« u popaljenim zidinama Raduča lože vatre i pripremaju se za iduću borbu. Dan je osvanuo, a udaraši kreću na položaj. U namjeri da zavaraju neprijatelja, položaj zaposjedaju dalje prema Gračacu. Ustaše su krenule, ali ovaj put opreznije. Motorizovana kolona išla je cestom a pješadija kao pobočnica desnom i lijevom stranom ceste preko brda. Došli su do mjesta gdje su juče platili misleći da im više nije opasno. Posjedaše u kamione i krenuše prema Gračacu. Naši udaraši ih posmatraju i hladnokrvno čekaju. Kolona promiče kroz zasjedu, čeka se začelje. Udaraši su nestrpljivi, jer kolona sporo promiče. Prasak bombi i štekatanje mitraljeza pomješanog sa povicima: »Ura!«, prolomi se zrakom. Ustaški se psi začudiše šta im se opet dogodi. I tu plati oko 80 mrtvih i više ranjenih, koje krvnici uspješe da odvezu sa sobom i izvjesite poglavnika kako su se lijepo proveli u Lici.

Veljunska proja

Na putu za Kordun Druga brigada je u predvečerje prešla Koranu i stigla u Veljun. Raspoređeni smo po kućama i okruženi dužnom pažnjom. Pored ostale hrane služili su nas hljebom od prosa od kojih je neki bio težak i preko deset kilograma. To je tvrd, sladunjav, izrazito crni hljeb koji je kao turpija strugao niz jednjak.

Na povratku u Liku bataljon »Stojan Matić« dobio je zadatak da preko Kapele dopremi dva poljska topa zarobljena na Peijasici. I pored zaprega, topovi su više nošeni na rukama uz strmine planine. Izmorene i izglednije zatekla nas je noć u planini. Okupili smo se oko naloženih vatri i čekali da svane. Najednom će naš Ratko, zvani Tečić, uz dubok uzdah: »E, da mi je sada komad one veljunske proje!«

»E, moj Tečiću, javio se jedan glas onih oko vatre, šta ne poželi nešto bolje od crne proje, kada te to i onako ništa ne košta.«

Borbe za Lovinac

VAJO STETIĆ

Po povratku sa Banije i Korduna u prvoj polovini decembra 1942. Druga lička brigada bila je razmještena po selima oko Udbine. Za vrijeme kratkog odmora i popune jedinica vršene su pripreme za napad na Lovinac i okolna sela pored pruge ispod Velebita.

Pored vojničkih pažnja je posvjećena i političkim pripremama za prvi kontakt boraca sa civilima. Politički komesari i delegati su objašnjavali borcima od kakvog je značaja naše konkretno držanje i odnos prema stanovništvu hrvatskih sela i njegovoj imovini. Posebno je naglašeno da je napad predviđen na katolički Božić uveče i da se ne smije desiti nijedan incident koji bi narušavao vjerske običaje tog naroda. Većina boraca je shvatila da je naš odnos prema tom stanovništvu najefikasnije sredstvo protiv ustaške propagande.

Kada su sve pripreme završene, Druga brigada je dobila naređenje za napad na Lovinac 25. decembra u 17.00 sati. Prva četa bataljona Miće Radakovića dobila je zadatak da očisti nekoliko sela i zaselaka neposredno oko Lovinca (Smokrić, Vagan, Montanje i dr.). U ova naseljena mjesta ušli smo praktično bez otpora, i zatekli veći broj domobrana i ustaša za božičnom trpezom. Oni nisu očekivali ovaj napad. Trpeze su bile pune u svakoj kući, pored ulaznih vrata mogle su se zapaziti pečene ovce i prasad na ražnju. Prvi susret naroda i naše vojske izazvao je strah i paniku, ali naše korektno držanje i postupak prema domobranima kojima je samo oduzeto oružje promijenili su raspoloženje. Većina stanovništva ostala je mirno kod svojih kuća a oni koji su ih privremeno napustili vraćali su se u svoje domove.

Poslije uspješno završenog zadatka, 1. četa je raspoređena u brigadno-bataljonsku rezervu, pošto su i druge jedinice uspješno izvršile svoj zadatak oslobađajući Lovinac sa svim okolnim selima izuzev ustaškog utvrđenja na brdu Cvituša i željezničke stanice koju je branila posada italijanske vojske. Negdje pred ponoć došlo je naređenje da naša četa krene na Cvitušu i zajedno sa 4. bataljonom pokuša definitivno obračun sa ustaškom posadom koja je davala žestoki otpor. Dok smo se kretali u koloni i bili u podnožju Cvituše, bez kontakta sa neprijateljem, od jednog zalutalog metka poginuo je jedan divan borac, zvao se Radočaj. To je bila neprijatna epizoda za borce koji su napeto čekali početak akcije.

Raspored koji je imala četa bio je vrlo nepogodan, pošto smo bili izloženi bočnoj vatri koju su otvarali Italijani sa željezničke stanice. Nekako smo se prikupili neposredno do utvrđenih rovova i bunkera, ali u prvom naletu nismo uspjeli. Ustaše su se branile svim sredstvima, a posebno ručnim bombama koje su iz svojih utvrđenja bacali na naše položaje. Ranjeno je nekoliko najhrabrijih boraca naše čete. Četa se povukla na nešto veće odstojanje od utvrđenih položaja da bi naša artiljerija mogla gađati utvrđene bunkere. Na sreću, naši su artiljerci bili precizni i prvim granatama pogodili su ona mjesta iz kojih se davao najveći otpor, što je kod neprijatelja izazvalo paniku a mi smo, koristeći se artiljerijskom vatrom, na juriš zauzeli uporište. Imali smo trojicu poginulih drugova i više ranjenih, među kojima i komesar naše čete Ilija Tepavac. Na tom bojištu je ostalo jedanaest mrtvih, više ranjenih i trojica zarobljenih neprijateljskih vojnika, ostali su ipak uspjeli da, pod zaštitom Italijana, pobjegnu na željezničku stanicu. Tu je zaplijenjeno nekoliko mitraljeza, više pušaka, nešto municije i drugog materijala.

Od zarobljenog domobrana doznali smo da ustaše u kriznim situacijama pribjegavaju lukavstvu - ustaške uniforme zamjenjuju domobranskim da bi na taj način spasili život. Na licu mjesta smo se uvjerali u to - kada smo drugu dvojicu »domobrana« skinuli, utvrdili smo da na lijevoj strani ispod miške imaju tetovirano U. Ova dvojica zlikovaca nisu izbjegla zasluženu kaznu.

Sutradan treći bataljon dobio je zadatak da pročisti podvelebitska sela oko Svetog Roka, gdje se skrivao jedan broj razbježalih ustaša i nastavili aktivnost i objašnjavanje narodu šta je cilj našeg pokreta. Narod se polako vraćao svojim kućama oslobođen straha.

Prilikom pretresa ovih sela sa jedne štale koja je bila puna sena primetio sam da je neko iskočio. Držao sam pušku na gotovs misleći da je to neko od ustaša, kad se pojavi jedna djevojka od 15 do 17 godina. Preplašena, uzviknu: »Striko, nemoj me zaklati«. Ja sam bio uplašen skoro kao i ona. Pomilovao sam je po glavi i osmjehnuo se. Kada se malo smirila, otišla je svojoj kući. To su posmatrali moji drugovi, desetar Radica Divjak i mitraljezac Miloš Čudić. Poslije su se šalili na moj račun kako sam se ja više uplašio nego djevojka, koja me je nazvala strikom iako ni ja nisam imao ni punih 20 godina. Od toga vremena ja sam dobio nadimak Striko. Tako me još i danas zovu moji stari drugovi.

Tako je čitava akcija Druge brigade na Lovinac uspješno izvedena sa relativno malim brojem žrtava sa naše strane. Pored značajnog vojničkog uspjeha, još većeg značaja bio je politički efekat te akcije za dalji razvoj našeg pokreta. Kod naroda ustaška propaganda koja nas je prikazivala kao četničku bandu koja uništava hrvatski narod nije više imala rezultate. Ova akcija prokrčila je put za širenje bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda i masovnije pristupanje Hrvata narodnooslobodilačkom pokretu.

Nije sigurna u sebe

Pred napad na Lovinac bataljon »Stojan Matić« stigao je u Ploču 24. decembra 1942. godine. Borci su razmješteni po kućama, a komandant bataljona Dragan Rakić sa komandirima četa otišao na izvidanje. Politkomesar bataljona Jovo Bogdanović održao je te večeri sastanak sa omladinom u selu i vratio se kasno u noć. U kući gdje se smjestio Štab bataljona domaćica mu je raspremila krevet i on je legao ne znajući da je to krevet domaćićeine ćerke koja se još nije bila vratila sa sastanka.

Kad se vratila, ćerka je upitala majku gdje će da spava.

»Pa leži, Maro, tu pored komesara«, savjetovala joj je majka.

»Majko, budi pametna, kako ću leći pored partizana, on je muškarac?!«

»Pa znaš ti Maro, kakvi su oni, a on je još i komesar« ubjeđivala ju je mati.

Praveći se da spava, komesar je slušao ovaj razgovor. Ćerka ipak nije poslušala majkin savjet.

Sjutradan je majka i komesaru ponovila razgovor koji se odvijao te noći. Na to je on rekao: »Mara je zaista pogrešila i bez potrebe se prebijala na patosu, jer se kod nas partizana visoko cijeni moral i držimo se zadate riječi«.

»Ipak se Mara nije usudila da se prisloni uz tebe«, obješenjački je dodala majka.

»Ja se uvijek držim zadate riječi, ali bojim se da Mara nije bila sigurna u sebe, pa da prva krene u akciju«, odvratio je komesar.

Prekinuta mladost

VASILJE SUPUT

Junačka smrt mnogih neustrašivih, znanih i neznanih omladinaca - boraca 1. ličke omladinske čete pred neprijateljskim rovovima, bunkerima i žicama na bojištima širom Jugoslavije nije značila njihov trajni nestanak iz naših sjećanja, niti je izbrisala naše uspomene na njihove svijetle likove i herojske podvige. Njihova djela i uzor nadživjeli su fizički nestanak, jer su imali duboko plemenit smisao i opravdanost.

Gotovo je nemoguće sa ove vremenske distance od onih nezabornih dana iz decembra 1941. godine naznačiti makar neke od najupečatljivijih podviga pojedinaca, jer ih je svaki omladinac činio i ponavljao, ne misleći na moguće posljedice po svoj život. Omladinska četa dok je postojala kao cjelovita formacija često je mijenjala pripadnost, pa su omladinci postajali primjerima junaštva u svim jedinicama u čijem su sastavu povremeno boravili i borili se. Naime, najprije je jedan vod Omladinske čete bio u sastavu 2. čete bataljona »Marko Orešković« učestvujući u oslobođenju Donjeg Lapca 27. februara 1942. godine, zatim je cijela četa pridodata bataljonu »Ognjen Priča« na blokadi Korenice od 3. do 28. marta 1942. godine i zatvarala pravac od Podlapačke ka Srednjoj gori do 4. aprila 1942. godine, zatim u sastavu bataljona »Krbava«, učestvujući u razoružavanju četnika u gračačkom kotaru od 10. do 28. aprila 1942. godine, da bi najzad 9. maja 1942. godine u selu Oraovac kod Donjeg Lapca ušla u sastav Udarnog bataljona kao njegova 3. četa.

Prethodno je iz sastava čete jedan broj boraca - dobrovoljaca po završetku akcija u gračačkom kotaru otišao u sjevernu Dalmaciju (s. Ruišta) radi jačanja ustanka u ovom dijelu Hrvatske i formiranja Sjevernodalmatinskog odreda, kasnije preformiranog u bataljon »Bude Borjan«.

Preživjeli ratnici 1. ličke omladinske čete sa pijetetom se sjećaju prije svega njenih neustrašivih puškomitraljezaca, koji su znalački koristili vatrenu moć onih oružja, racionalno upotrebljavajući svaki metak. Naročito su bili majstori u jedinačnoj paljbi, na što ih je nagonila stalna oskudica u municiji. Veoma vješto su koristili zaklone. Bili su i prekorvani kada bi uslijed mladalačkog zanosa i uzavrele krvi nepromišljeno, iz stojećeg stava kosili po neprijateljskoj živoj sili, pa čak i oklopnim vozilima. Svojom hrabrošću podsticali su cijelu četvu, a naročito one još

nevješte i bojažljivije, da se odlučnije angažuju i ne zaostanu iza onih koji su prednjačili.

Najhrabriji među puškomitraljezcima su bili:

Milan Batinič, iz sela Debelo Brdo. Nije imao sreće da dočeka radost oslobođenja prvog kotarskog mjesta u Hrvatskoj Donjeg Lapca, jer je pred samo oslobođenje grada, koseći po posljednjim ostacima neprijatelja, koji se grčevito branio zabarikadiran u opštinskoj zgradi, poginuo 27. februara 1942. godine. Drugovi su ga našli mrtvog sa čvrsto obgrljenim puškomitraljezom.

Vlajko Funduk iz sela Kalebovac kod Korenice. Drugovi ga se sjećaju kao najhrabrijeg borca u četi. Svojim puškomitraljezom gađao je uvijek precizno, pa je znao u šali reći da je u stalnoj oskudici municije njemu dovoljna polovina »sledovanja« koje mu pripada i da on skojevskom čašću garantuje da nijedan metak neće biti uzalud ispaljen. Rafalom iz svog »Garonje« (kako je od milinja nazivao svoj puškomitraljez) oborio je kod Lovinca 1942. g. italijanski bombarder tipa »savoja«. Ovaj Vlajkov podvig je uz pohvalu u glasilu Glavnog štaba Hrvatske »Narodni vojnik« njegov urednik prokomentarisao uz šaljiv naslov: »Partizani ubili avion«. Poginuo je u Mostaru početkom 1945. g.

Petar Njegovan iz sela Salamunić. Bio je vičan u rukovanju oružjem, jer je služio vojni rok prije rata u mitraljeskoj jedinici. Ostao je u sjećanju drugova kao šaljivdžija, pribran i staložen i u najtežim situacijama. Svojim poznatim visokim glasom obično je ispaljeni rafal po neprijatelju iz stojećeg stava popraćao poznatom uzrečicom »nagari«, pozivajući drugove da složno i neustrašivo jurnu na neprijatelja. Poginuo je u napadu na Gračac kao komandir voda 1943. godine.

Branko Radović, iz sela Kosinj. Takođe je svojim puškomitraljezom često iz stojećeg stava kosio po neprijatelju. Kao najbolji pjevač u četi divnim muškim glasom i omiljenom pjesmom: »Aoj goro, goro sva-kojaka...« pokretao čitavu četu na pjesmu i u najtežim momentima unosio vedru atmosferu. Čak i kad je bio ranjen kao vođa bombaša u napadu na četnike na Velikoj Popini 1942. godine iz njegovog grla čula se pjesma. Poginuo je na Gračacu 1943. godine kao komandir voda.

Branko Čortan iz sela Debelo Brdo. Bio je primjer hrabrosti. Svaki borac u četi bio je siguran na položaju kad ga je Branko štitio vatrom. Unosio je samopouzdanje među drugove, a najteže mu je bilo kad je zbog oskudice u municiji morao posmatrati svoje drugove u jurišu, a da nije mogao izdašno da ih podržava rafalima. Među posljednjim se povlačio iz borbe i često je zbog toga bio kritikovan, jer je pretila opasnost da nepotrebno strada. Poginuo je hrabro u napadu na Široku Kulu kod Gospića 1943. godine kao komandir voda.

Treba napomenuti da su navedeni pali drugovi zbog pokazane hrabrosti i umješnosti u borbi bili svi odreda i prvi desetari u četi i svi članovi SKOJ-a od formiranja čete. Jer, u četi je od 133 borca bilo 60 članova SKOJ-a.

Omiljeni borci u četi koji su svojom hrabrošću i ličnim primjerom u borbi vrlo brzo stekli popularnost i postali uzor junaštva, pored navedenih puškomitraljezaca, bili su još:

Stojan Bogdanović - Stole iz sela Crna Vlast kod Vrhovina, inženjerski podoficir bivše jugoslovenske vojske. U četi je obučavao borce rukovanju minsko-eksplozivnim sredstvima i uopšte miniranju. Bio je zaista cijenjen i omiljen od svih drugova u četi, ne samo stoga što je bio veselog i vedrog karaktera i uvijek raspoložen već i zato što je bio stasit i izvanredne ljepote. Njegova je hrabrost imponovala. Kao komandir odeljenja minera poveo je grupu drugova na miniranje željezničke pruge kod Javornika (na pruži Vrhovine - Ogulin) i u cvijetu mladosti poginuo 1942. godine. Cijela četa ga je oplakala.

Luka Dragaš iz sela Salamunić. Bio je jedan od inteligentnijih i otresitijih omladinaca. Gotovo da nema pripadnika Omladinske čete koji se ne sjeća njegove kudrave plave kose, koja je uvijek strćala izvan troge kape »partizanke«. Za njega se može reći da nema borbe u kojoj je četa učestvovala a da nije došla posebno do izražaja njegova hrabrost. Tako je bilo i u napadu na Čudin Klanac 18. februara 1942. godine, u napadu na Donji Lapac 27. februara 1942, na Veliku Popinu 27/28. aprila 1942. i dr. U napadu na Donji Lapac augusta 1942. teško je ranjen u jurišu, prebačen je u bolnicu u Trnavac kod Korenice na liječenje, ali na žalost, rana je bila neizlječiva. Umro je iste godine.

Manojlo Zaklan Maniša iz sela Salamunić. Bio je sekretar aktiva SKOJ-a u četi. Poznat je bio kao žustar i snalažljiv u svakoj situaciji, priseban i hladnokrvan. Tako je prilikom napada čete (bila je tada u sastavu bataljona »Krbava«) 27/28. aprila 1942. godine na četničko uporište Velika Popina, drug Maniša sa nekoliko drugova upao naglo u kuću iz koje su se četnici grčevito branili. Iznenađeni smjelošću omladinaca, razbježali su se kojekuda. Međutim, jedan se zavukao pod krevet. Dok je pretraživao kuću Manišu je iznenada ovaj četnik ispod kreveta čvrsto uhvatio za nogu. To ga nije zbunilo i sasvim pribrano je savladao »bradonju«. Gotovo da nije bilo borbe u kojoj se Maniša nije istakao junaštvom. U napadu na Udbinu augusta 1942. godine poginuo je u jurišu na žicu kao vodni delegat.

Mičo Vukobratović iz sela Grabušić kod Korenice. Vazda je bio vedar i nasmijan. Stalni je dobrovoljac kad je trebalo ići u izvidanje, ili u sastavu bombaške grupe na bunker. Znatiželja da ovlada i minskim sredstvima odvela je Miču u minersku grupu Stole Bogdanovića Poginuo je juna 1942. godine prilikom napada na selo Coviće kod Otočca, postavljajući eksploziv.

Mile Basta iz sela Srednja Gora kod Udbine. Takođe je jedan od najhrabrijih bombaša u četi. Bio je uvijek spreman da uskoči na izvršenje bilo kog zadatka kao dobrovoljac, zbog čega je bio vrlo cijenjen od drugova. Posebno se istakao kao bombaš u napadu na Veliku Popinu 27/28. aprila 1942. kao i u napadu na Udbinu augusta iste godine. Poginuo je u napadu na Široku kulu kod Gospića 1943. godine.

Stojan Sobot - Stole iz sela Debelo Brdo. Blage naravi i na prvi pogled miran i hladnokrvan mladić, ali kada je bio u borbi i na zadatku djelovao je odlučno i temperamentno. I jedna i druga osobina činile su ga voljenim i dragim drugom. Objašnjavao je neumorno pojedincima ciljeve naše borbe i prenosio na njih opšte znanje. Za to je imao podlogu, jer je vaspitan u naprednoj porodici, a i stekao je opšte obrazovanje

pohađajući do rata koreničku gimnaziju. Dolaskom u Omladinsku četu primljen je u SKOJ. Poginuo je kao pomoćnik političkog komesara čete u Trideset petoj ličkoj udarnoj diviziji na Uvalici kod Korenice 1944. godine.

Miloš Cvjetičanin iz Ličkog Petrovog Sela. Mada je rođen i stasao u dalekoj Australiji (gdje mu je otac Dušan bio na radu), Miloš je sa mlađim bratom Brankom došao u stari zavičaj samo nekoliko godina pred rat da bi se školovao na matemjem jeziku, a potom vratio roditeljima. Na žalost, rat ga zatiče »na sredini puta«. Stupio je kao dobrovoljac u Omladinsku četvu njenim formiranjem, jer je do tada živio u djedovoj kući, koja je bila poznata kao najnaprednija u selu, te je prihvatio napredne ideje. Veoma brzo se »uklopio« u nastale prilike i postao hrabar borac. Po prirodi je bio miran i skroman, kao drug i borac primjeren. Prošao je slavni put u Drugoj ličkoj proletherskoj brigadi, Sesta lička proletherska divizija »Nikola Tesla« sve do Kupresa, gdje je kao vodni delegat poginuo 1944. godine.

Ovoj plejadi hrabrih i primjernih omladinaca - skojevaca mogli bismo ravnopravno uz bok dodati još barem dvostruki broj palih omladinaca iz Omladinske čete, koji nisu bili manje hrabri, ali prostor to ne omogućuje. Pomenuću zato još samo neke od njih: Spase EROR iz Debelog Brda, poginuo na Gračacu 1943. godine; Novak VLATKOVIĆ iz Jošana kod Udbine, poginuo na Čovićima kod Otočca augusta 1942. godine; Nikola VUNJAK iz Debelog Brda, poginuo u Trideset petoj ličkoj udarnoj diviziji 1945. godine na Plitvicama; Petar DIKLIĆ iz Jošana kod Udbine, poginuo u Brušanima kod Gospića jula 1943. godine; Ilija GRIJAK iz Debelog Brda, poginuo u Prvom proletherskom bataljonu Hrvatske na Prijeboju kod Korenice 1942. godine.

Mogla bi mi se staviti zamjerka da u ovom napisu nisam pomenuo poginule i među najzaslužnijim drugovima u četi, koji su iz Omladinske čete izrasli u priznate komandante i političke komesare naših partizanskih jedinica koje je takođe resila čestitost i bezgranična hrabrost, kao: nezaboravnog, iznad svega hrabrog komandira Omladinske čete Vaju LEKA iz Vranovače kod Korenice, poginulog kao komandanta artiljerijskog divizionu u formiranju Seste ličke proletherske divizije; Pejicu HINIĆ iz Debelog Brda, takođe hrabrog i srčanog zamjenika političkog komesara bataljona »Ognjen Priča«, poginulog na Dvoru na Uni 27. novembra 1942. godine; Stevu HINIĆ (Cvijinog) iz Debelog Brda, komandanta Žumberačkog partizanskog odreda, poginulog na Žumberku 1943. godine; Stanka SVILARA iz Pećina kod Udbine, komandanta artiljerijskog divizionu, poginulog kod Plaškog 1944. godine.

Namjera mi je bila, međutim, da pišem o najhrabrijim palim boricima - omladincima koji su svojim ličnim junaštvom podsticali i predvodili četvu iz borbe u borbu. To ne znači da se stotine i hiljade znanih i neznanih palih i preživjelih omladinaca ne mogu ravnopravno staviti uz desetinu ovdje pomenutih.

Lički »kožundžija«

PETAR N. HINIĆ

Samo da mi je doći do Beograda sa vama, neću dalje ni koraka« govorio je Stevo Đerić. »Vidi Beograđanina rodio se u ličkoj brvnari, a sada hoće odjednom da postane građanin«, šalili su se sa njim drugovi.

Stevo Perić je došao u četvrtu za vezu prilikom njenog formiranja, ubrzo je postao desetar, a zatim i vodnik. Često je u šali govorio »o podvizima, snalažljivosti i hrabrosti Steve Đerića mogla bi se napisati knjiga«. Bio je u pravu, ima tu mnogo istine. Evo samo nekoliko primjera.

Prilikom napada na Lovinac 25. decembra 1942. godine jedan bataljon je bio odsječen između Lovinca i Ričica. Hrabrošću i snalažljivošću Nikice Adžića i Steve Đerića bataljonu je na vrijeme uručeno naređenje Štaba brigade i izvukao se preko komunikacije desetak minuta prije pojave neprijateljskih tenkova.

U martu 1944. godine kada je brigada obezbjeđivala Vrhovni štab oko Drvara Stevina desetina je održavala vezu sa Likom, u stvari sa Glavnim Štabom Hrvatske. Neprijatelj je držao komunikaciju Bihać - Donji Lapac - Srb. Vezisti su još ranije provukli žičanu liniju kroz otvor ispod ceste kuda je prolazila voda. Jednog dana linija je bila prekinuta, a iz divizije traže da se hitno osposobi. Linija je prolazila na stotinak metara od njemačkih i četničkih bunkera, a nije bilo vremena da se čeka noć. Stevo se snalazi, uzima seljački kožun izvrće ga, stavlja automat i nekoliko bombi ispod njega, a zatim na ljeskov štap niže nekoliko kriški sirovog mesa i uzima gazdinog psa koji će ga namamljen mesom pratiti. Krenuo je niz liniju praćen psom. što je otklanjalo svaku sumnju. Nijemci i četnici nisu obratili pažnju, mislili su da seljak ide u susjedno naselje. Kvar na liniji je našao, spojio žicu i još je bolje maskirao. Vratio se obilaznim putem. Umoran, skidajući kožun, obrati se domaćinu. ujedno i odborniku u selu: »Evo ti tvoj kožun i pas. Spasili su mi glavu. A sada slušajte, ti odborniče i vojnici niko me ne smije probuditi dok se ne naspavam, ma ko zvao. Povukao se na štagalj u sjeno i zaspa.

U međuvremenu se desilo nešto što Stevo dugo sebi nije mogao oprostiti. Drug Moša Pijade se vraćao iz Otočca za Drvar u pratnji nekoliko vojnika. Trebalo je da se ovi vojnici vrate natrag, a Stevo da odredi pratnju do Drvara. Kada su Moši ispričali što je uradio prethodnog dana i što im je naredio, nije dao da ga bude. »Ostavite tog zadržanog Ličanina neka se naspava, a ovi neka produže do Drvara«. Kada se

Stevo probudio, Moša je sa pratnjom već bio daleko. Stevo je bio van sebe od bjesa. »Pa kako da me ne probudite za ovako nešto?« To je bila jedinstvena prilika da vidim Mošu Pijade«.

Na putu za Srbiju, prelazeći reku Ugar 24. jula 1944. godine, jedan bataljon je ostao u zaštitnici, a zbog jakih neprijateljskih snaga od sela Brda morao je padom mraka promijeniti pravac kretanja i o tome ga je trebalo obavjestiti. Komandant brigade je odredio Stevu da to sa svojom desetinom izvrši. Pokušao je, ali je već bilo kasno. Neprijatelj je preduhitrio desetinu i sa jakim snagama zaposjeo položaj između glavnine brigade i pomenutog bataljona. Stevo je ostao sa desetinom skriven u šumarku kraj kojeg su prolazile njemačke kolone. Za vidjela je osmotrio kojim pravcem treba da krene da bi stigao našu glavinu. Bili smo zabrinuti za Stevinu desetinu. U Stabu brigade zamjerali su komandantu što ih je poslao, jer je već tada bilo jasno da se on do bataljona u zaštitnici ne može probuditi. Sljedećeg dana poslije podne stigao nas je. Bili smo radosni kada smo ih ugledali u pokretu - bili su svi na broju. Ah je Stevo bio neraspoložen što nije izvršio zadatak. Pritegnuo je opasač i pošao da podnese raport komandantu koji je upravo u tom momentu izlazio iz kuće u kojoj je bio Stab brigade: »Mali, kad si stigao? Jesi li vratio sve momke žive?« Stevan vojnički raportira: »Vratili smo se svi zdravi, ali zadatak nisam izvršio«. Komandant ga zagrlj i poljubi: »Niko taj zadatak u ovoj situaciji ne bi izvršio, kasno sam te poslao. Čestitam ti što si sve vratio žive i zdrave«. Čestitka za neizvršen zadatak prava je rijetkost.

Bilo je to 16. oktobra 1944. Lijep, sunčan dan. Vode se borbe za Beograd. Stab brigade sa četom za vezu nalazi se u zgradi Fajfertove pivare (sada zgrade BIP). Prednji dijelovi su se ispred nas kretali na stotinak metara. Nijemci su uporno branili svaku kuću, sa prozora, iz podruma, sa tavana, sa krova, iz svakog otvora pljuštali su meci nigdje nije bilo sigurnog zaklona. Ostao je poneki fašista i u zgradama koje smo prošli. Kuriri su odnosili naređenja bataljonima čvrsto se držeći zidova, a dobrim dijelom i puzeći preko ulica od zgrade do zgrade.

Stevo je nosio naređenje bataljonu koji je vodio borbu u Ulici Kneza Miloša. Išao je po svom običaju kočoperno posred dvorišta. Neko iz komande je rekao: »Vidi ga kako je neoprezan«. Gledali smo ga, i u momentu kada je poskočio glasno je jauknuo i pao. Ubrzo se pored njega našla naša bolničarka Milka Orlić. Nije nam bilo jasno odakle ga je pogodilo zrno. Za kratko vrijeme saznadosmo od jedne bake iz susjedne kuće da se jedan njemački oficir presvukao u civilno odijelo i sakrio na tavanu. Uхватili smo gestapovskog poručnika sa snajperom kojim je pogodio Stevu Derića.

Na našu i Stevinu žalost, šala se pretvorila u tragičnu zbilju - on zaista neće sa nama dalje od Beograda. Ostao je ali ne da se provodi nego da liječi tešku ranu. Metak kroz kuk učinio ga je invalidom.

Bitka na Gračacu"

NIKOLA VUKOBRATOVIC

Poslije sjajnih pobjeda u Kordunu i Baniji, jedinice Prve i Druge brigade naše divizije, koje su učestvovala u oslobođenju Ličkog Petrovog Sela, Slunja i drugih mjesta, a u sklopu operacija Unske operativne grupe između Bihća i Novog - vratile su se početkom decembra 1942. u Liku i smjestile u okolini Gračaca i Udbinne. Vraća se u okolinu tih mjesta i naša Treća brigada, koja je vodila žestoke okršaje sa italijanskim okupatorima na sektoru Bosansko Grahovo. Divizija se na tom području odmara i priprema za predstojeće zadatke.

Koncem decembra 1942, divizija dobija zadatak da presiječe komunikaciju Karlovac - Knin i da zimi razdvoji snage Druge italijanske armije u sjevernoj Dalmaciji i Lici, a time da osujeti pripreme italijanskog okupatora za četvrtu ofanzivu i onemogućiti snabdijevanje njegovih snaga u Lici. Na komunikaciju od Gospića do Gračaca bili su česti napadi i tom prilikom su uspjeh da je presjeku na nekoliko mjesta. Prilikom tih operacija zauzet je Lovinac, Sv. Rok i Raduč. Međutim, usled pritiska jakih neprijateljskih snaga, naše jedinice su se morale povlačiti. Divizija ipak nastavlja ofanzivne akcije i stvara plan da se ta važna komunikacija presječe u brdovitim predelima između Gračaca i Otrića i da se uništi neprijateljsko uporište u Gračacu. To je bilo najveće četničko uporište ne smao za Liku nego i za sjevernu Dalmaciju. Italijani su u njemu držali jake izdajničke - četničke snage radi osiguranja svojih komunikacija. Čitav grad i okolne oslone tačke bili su utvrđeni betonskim bunkerima i ograđeni sa nekoliko redova bodljikave žice.

Raspored naših snaga za izvršenje toga zadatka bio je sledeći: Druge brigada, sa pridodatim dijelovima Prve brigade, imala je zadatak da napadne okolne kote Gračaca, a potom da upadne u grad i da ga oslobodi od italijanskih okupatora i četničkih izdajnika. Ostali dijelovi divizije dobili su zadatak da napadnu neprijatelja na sektoru između Gračaca i Otrića i da mu presjeku željezničku komunikaciju koja je vodila iz Like u Dalmaciju.

Napad na grad trebalo je da otpočne 13. januara 1943. u 24. časa. Po prikupljenim podacima naših obavještajnih organa u 20 časova - kada su jedinice pošle na izviđanje zadatka - u gradu se nalazilo oko 1.000 četnika, a na željezničkoj stanici Gračac - Otrić oko 1.000 četnika

Objavljeno u publikaciji *Sesta proleterska divizija*.

i Italijana. Međutim, pola sata pre nego što su se bataljoni Druge brigade približili gradu koji napada, u grad je stigao transport od 3.000 četnika iz Hercegovine i severne Dalmacije, koje je (talijanski okupator prebacio radi početka svoje četvrte ofanzive na oslobođenu teritoriju Like. Osim toga, stigao je i transport od 2.000 Italijana, koji su se djelom smjestili u grad, a djelom na željezničkoj stanici Gračac.

Dan prije napada, padala je jaka kiša na smrznutu zemlju, što je otežavalo kretanje. Kada je napad otpočeo, kiša je počela da pljušti. Celo gračaćačko polje je bilo preplavljeno. Bilo je dosta hladno.

Stab Druge brigade za napad na Gračac izvršio je sledeći raspored bataljona: 1. bataljon (»Stojan Matić«) imao je zadatak da grad napadne sa sjeverne strane i da u njemu prodre do mosta; 2. bataljon (»Ognjen Priča«), kojim je komandovao Staniša Opsenica (narodni heroj), dobio je zadatak da napadne utvrđenje Đekića glavicu, a, po njenoj likvidaciji da pomogne 4. (udarnom) bataljonu; 3. bataljon (»Mićo Radaković«) da napadne s južne strane i prodre do mosta i tu da se spoje sa 1. i 4. bataljonom; 4. bataljon imao je zadatak da se provuče između neprijateljskih utvrđenja na Bukovom vrhu i Gradini, da siđe na cestu željeznička stanica - Gračac i da upadne u grad; ovom bataljonu bila je pridodata jedna četa iz naše Prve brigade, koja je imala da fingira napad na željezničku stanicu. Prvi bataljon Prve brigade (»Marko Orešković«) da što prije zauzme Bukov vrh i dok grad ne padne da drži osiguranje na tom položaju.

Napad je otpočeo tačno u 24 časa. Svi bataljoni su u tačno označenom vremenu prišli gradskim utvrđenjima. Neprijatelj se zbog strašne vremenske nepogode nije nadao napadu.

Udarni bataljon je prvi uspio da prodre u grad. Njegova bombaška odjeljenja presjekla su žicu i neopaženo došla do bunkera pored ceste - na ulazu u sam grad. Borac Branko Ognjenović Lasac, sa još nekoliko bombaša, upada u utvrđeni bunker, nožem ubija tri izdajnika, a ostalu posadu bombom uništava. Posada ostalih bunkera pored ceste, ne nadajući se uopšte napadu, izlazi da vidi šta se to zbilo. Bombaši Udarnog ih hitrim skokom zarobljavaju i dobijaju od njih znakove raspoznavanja. Nakon tog prvog uspjeha, jedan vod Udarnog se odvaja od ceste i poviše nje zauzima utvrđenja na Gradini. Ostali dijelovi bataljona, pomoću dobijenih znakova ulaze u grad... Za to vrijeme, bombaši bataljona »Marko Orešković« hvataju stražare na utvrđenjima Bukovog vrha bez pucnja i vike i zarobljavaju četničku posadu od 80 ljudi, koja se je kretala i pijančila u lijepo uređenim razbojničkim gnijezdima italijanskih okupatora.

Udarni je dopro i do bolnice i suda. zauzevši pri tom italijanske barake i utvrđeni blok zgrada oko Rastovića kuće, garnizon se alarmira. .. U gradu je panika... Na prilazima gradu otvara se žestoka paljba. .. Okupator ne napušta svoje zgrade, a izbezumljene četničke rulje kuljaju iz kuća, ne shvatajući šta se to dešava. »Udarnici« kao risovi jure gradom koseći ih puškomitraljeskim rafalima i zarobljavajući čitave gomile. Od tog momenta, nastaje sedamnaestočasovna natčovjećanska

borba, koja će ostati u sjećanjima boraca Seste divizije. Borci Udarnog bataljona, naročito njegova bombaška odjeljenja čine nevjerovatna herojstva upadajući u štabove četničkih izroda i kantomane italijanskih okupatora.

Bombaš Nikola Popović upada u italijanske kasarne i otvarajući vrata njihovih spavaonica izbacuje dvije pune torbice bombi, a potom ih jednog po jednog ubija iz puške. U opštoj zabuni i metežu nijedan od fašista se »ne sjeća« da pruži otpor.

Puškomitraljezac Rade Svilar upada na ulici među čitav četnički bataljon, koji je pošao na položaj na okolne čuke. Na pitanje četničkog komandanta - izdajnika Kecmana: »Ko ide?«, odgovara: »Četnik«. »Znaci?« - »Dinara«. »Prola...« Snop puškomitraljeskih zrna prekida mu dah. Svilar kosi čitavu kolonu i zarobljava 23 četnika.

Grad bi bio oslobođen za nepunih pola sata, usled panike koju su hitrim i iznenadnim upadom izazvali herojski borci Udarnog, ali nezapamćeno nevrijeme ih je omelo da herojske podvige krunišu uspjehom. Borci 1. 2. i 3. bataljona vode borbe - na svojim pravicima upada u grad, stojeći u vodi do guše. Znajući po paljbi da su borci Udarnog prodrli u grad i da im treba pomoći, samoinicijativno skaču u vodu, da se plivanjem prebace. Međutim, bujica ih nosi... Desetina boraca se topi...

U takvoj situaciji Stab brigade naređuje povlačenje 14. januara u 4 časa. Povlačenje se je moralo izvršiti preko bujica gračačkog polja. Tom prilikom, komandant 2. bataljona Staniša Opsenica, pokazuje divan primjer vršenja komandantske dužnosti. Visok i snažan kao džin, stajao je u bujici i izvlačio borce svoga bataljona. Iako su mu svi borci prešli, ostao je u bujici još za trenutak, bojeći se da mu neko ne ostane. U tom momentu, pogađa ga neprijateljsko zrno i bujica ga nosi...

Kurir Štaba brigade koji je nosio naređenje za povlačenje herojima Udarnog poginuo je. Pao je kurir 3. bataljona, koji je održavao vezu sa udarnicima i naređenje za povlačenje nije stiglo. Borba se besomučno nastavlja sa pijanim četnicima Oko 5 časova na okolnim brdima paljba se utišava. »Udarnici« instinktivno predosjećaju da su se ostali bataljoni povukli. Oni nisu dobili nikakvo naređenje za povlačenje. Ipak, komandant bataljona koncentriše bataljon i prikuplja svoje ranjenike, koje jedna četa iznosi iz grada na slobodnu teritoriju. U borbi ostaju jedna četa i jedan vod sa Štabom bataljona.

Kad je svanulo, neprijatelj se sređuje i počinje s napadima. Sa željezničke stanice stižu u pomoć trupe italijanskog okupatora, koje napadaju cestom u pravcu grada: zauzimaju Bukov vrh, Gradinu i bunke-re na ulasku u grad, gdje su se »udarnici« probili na početku napada. Time su preostale snage Udarnog bataljona bile potpuno opkoljene, a odstupnica odsječena.

Usljed žestokih neprijateljskih napada sa svih strana, »udarnici« se povlače u dvije zgrade u koje su tokom borbi preko noći dovukli og-

romnu količinu oružja i municije. Prilikom tog povlačenja ginu rukovodioci bataljona: komandant Steviša Rašeta i pomoćnik komesara Raco Korać. Ranjena su dva komandira Ranjenog Čaturila i Zebića hvataju i kolju. Komandu bataljona preuzima zamjenik komandira I. čete Milan Tankosić.

Okupator i domaći izdajnici izvode žestoke napade na zgrade. Prišavši blizu - na 30 metara, pozivaju borce na predaju. Kao odgovor iz probušenih puškamica na zidovima kuća sipala je smrtonosna puškomitraljeska vatra.

U toku prepodneva 14. januara, neprijatelj je vršio osamnaest juriša. Ali bez uspjeha. Leševi izdajnika i Italijana prekrili su prostor ispred zgrada. Kada su ti napadi bili slomljeni, neprijatelj tuče zgrade bacačima. Borci Udarnog silaze u podrume. Između kuća, koje su ostale bez krova i tavana, prokopava se zid i na taj način održava veza. Borba se nastavlja sve žešće i žešće. Puškomitraljezi i mitraljezi siju smrt izdajnicima i okupatoru. Kada bi se jednom mitraljezu zagrijala cijev, uzimao se drugi: tu su drugovi, navukli i »zbrojovke« i »brede« i »šoš«e. U toj natčovječanskoj borbi borci Udarnog bataljona, koji je bio formiran isključivo od dobrovoljaca - prvoboraca Like, čine nepojmljive podvige.

Borac Lukić iz Trnavca, koji se je bio smjestio do zida kukuruzane - pozadi zgrada, tuče neprijatelja i štiti vrata koja su bila okrenuta prema Gradini. Municija mu se bacala kraoz prozor zgrada. On nastavlja paljbu cio dan iako mu ginu tri pomoćnika.

Kada se je neprijatelj približio na 15 metara do jednog podruma, zaklanjajući se iza gomile svojih leševa, borac Marinković istrčava iz podruma sa odšravljenim bombama. Neprijateljski ga rafal kosi, ali on baca bombe i sprečava ulazak u podrum.

U podrumu pakao... Barut... dim... krv... ranjeni drugovi... neprestana zaglušna lupa automata. Bilo je momenata kada su mnogi borci posustajali od umora i iscrpljenosti. Međutim, drugarice Olga Lukić i Olga Kosanović neprestano pune šaržere za automatska oruđa i zamjenjuju malaksale drugove.

Mrak se počeo hvatati... Neprijatelj napada kao sumanut. Kod posljednjeg poziva na predaju, borci Udarnog bataljona traže da se obustavi vatra. Plan je začas bio stvoren... Oni koji su mogli ići rastaju se od ranjenih drugova. To su teški i nezaboravni trenuci. Najbolji borci - prvoborci Like, leže prebijenih udova. Borci Udarnog prvi put ostavljaju ranjene drugove koji shvataju da tako mora biti i bodre zdrave heroje: »Ajdete drugovi, srećan vam put... «.

Oružje se ostavlja i uzimaju se bombe u ruke. Borac Sava Ljubović nikako neće da ostavi svoj puškomitraljez. I to baš svoj, iako je bilo boljih. Drugovi ga ne mogu nagovoriti da to ne čini. Polazi poslije svih i krije automat iza leđa.

Suton je... Okupator i četnici viču: »Prekini paljbu, prekini paljbu«.

»Ruke u vis!«

Hulje se dižu iza kamenja i prilaze im. Bombe lete u gomilu... Tankosić komanduje: »U strijelce«... Heroji Udarnog kroz dim lete ka Gradini. Mali Bogojević je izbio naprijed i kosi puškomitraljezom... Gore na Gradini ništi italijansku posadu bunkera.

Pedeset i jedan heroj izašao je iz pakla.

*

U podrumu je ostao 41 ranjeni drug. Okupator im nudi da ih izliječi, pod uslovom da stupe u izdajničke redove. Odbijaju. Na zvjerski ih način muče i ubijaju. Delegata voda Stipu Spehara - koji je bio jedini Hrvat među ranjenim drugovima - vezanog vode kroz grad budući ga noževima. Na svaki ubod noža odgovarao im je: »Živjelo bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda«.

*

[Italijanski okupator i četnički izdajnici, doživljuju i ovom prilikom težak udarac: 600 mrtvih i preko 1.200 ranjenih. *OSAMDESET HEROJA*, Udarnog bataljona palo je u Gračacu.

Narod Gračaca i okolice vidio je na djelu kako domaći izdajnici vjerno služe fašističkom okupatoru.

Poslije te borbe, 20. januara 1943, počinje četvrta neprijateljska ofanziva, koja je, napadom na to neprijateljsko uporište, bila odložena za nekoliko dana.

Pao je komandant Staniša

duSan bolta

Uoči napada na Gračac, čete bataljona »Ognjen Priča« bile su razmještene u selu Kijani. Vrš se posljedne pripreme za predstojeću borbu: pristižu pridodati dijelovi pratećih oruđa iz Treće ličke brigade, među kojima grupa italijanskih ručnih bacača, prikupljaju se jedinice, održavaju se kraći sastanci. Najzad, borci se postrojavaju po četama i vodovima. U ogromnoj većini su to mladi, hrabri i odvažni partizani, spremni za borbu. Za njima je već veliko ratničko iskustvo. Ne smeta im što su slabo odjeveni i obučeni za zimske prilike, i u tome su se već očeličili.

Pred borcima je njihov komandant Staniša Opsenica. Svi ga dobro vide, a i dobro poznaju. Razgovara sa grupom rukovodilaca bataljona. Obraća se pogledom i kraćim govorom partizanima - borcima, koji ga rado slušaju i cijene. Takav je on uvijek bio: pristupačan i neposredan. Gledamo ga svi odreda kao da smo nešto predosjećali da ćemo te noći izgubiti svog komandanta. Ostao je dugo u sjećanju njegov lik i ljudska figura: srednjeg rasta, jake koštano-mišićave grade, okruglo lice, živahne oči, vesela i odmjerena raspoloženja. Kratka prosijeda kosa, srednje podšišana, i glatko začešljana. Imao je nepune 43 godine. Vojnička oprema i lično naoružanje - sve je bilo pritegnuto i na svom mjestu. Čvrsto i uspravno držanje, odmjeren i odlučan pokret mogli su samo uhvatiti povjerenje u takvog starješinu.

Već je zanoćilo kad je komandant naredio pokret, naznačujući redosljed jedinica na maršu. Isam je krenuo na čelu bataljona. Jedinice su jedna za drugom obrazovale marševsku kolonu, čija je dužina bila oko jedan kilometar. Raspoloženje je na visini. Mogla bi da odmah otpočne pjesma da to dozvoljava borbena situacija.

Sredina je zime i snijega ima oko 20 santimetara, na površini se uhvatila pokorica, što otkriva kretanje kolone, ali je do neprijatelja još podaleko. Te noći nije zima jaka. Naprotiv, vrijeme je sve mirnije, kao pred neku promjenu. Oblačnost je sve veća i da nije bjeline snijega, teško bi se moglo kretali.

U svom pokretu kolona je stigla u zaselak Bolte. Tu je komandant sačekao da se bataljon prikupi, nakon čega je izdao kraću zapovjest za napad. Zadržavanja nije bilo. Jedinica je ispod Kose Sedlanove, pravcem Kameni Krst - Krš - Dragičevići - Most na Otući pod Velebitom izbila na odredište napada na selo Đekić-Glavica. Pokret je obavljen bez ikak-

vih smetnji bilo neprijatelja, ili vremena. Drveni most na Otući tik iz Velebit bio je prelazan pošto je rijeka imala normalan vodostaj.

Kako je bataljon prilazio bliže objektima napada, komandant je iz pokreta davao pravce i zadatke na licu mjesta četama i ojačanjima. U Đekić-Glavici nalazili su se domaći četnici, kojima su noć ranije došli u pomoć (a i za učešće u ofanzivi) hercegovački četnici. Svi su oni, kao i okolo Gračaca druge četničke snage, čuvali svog gospodara - italijanske okupatorske jedinice stacionirane u samom mjestu.

Pripremalo se veliko nevrijeme. Na to se nije obraćala pažnja, već su sve misli, snage i sredstva bili koncentrisani na to kako što uspješnije izvršiti postavljeni borbeni zadatak.

Streljački strojevi razvijeni za borbu, došli su na bliskom odstojanju u prvi vatreni kontakt sa neprijateljem koji je iz prvih kuća pružao otpor. Baš sa momentom otvaranja prve vatre podudario se i početak takvog nevremena i provale oblaka da je kiša usred zime lila kao iz kabla pretvarajući se u ledenu koru na kojoj se obrazovalo pravo jezero.

Od sela Kijana do polaznih položaja za napad moralo se kretati zaobilaznim pravcima pa je prošlo dosta vremena dok smo stigli do našeg cilja napada.

Jedinice su pokretom i vatrom išle naprijed. Postizavali su se prvi uspjesi, što je bilo moguće uslijed tamne noći, nevelikog otpora, bliskog odstojanja uz upotrebu ručnih bombi i mina. Vrijeme je prolazilo, veza sadejstva sa ostalim jedinicama nije bila uspostavljena, ali je bilo očigledno da napad u cjelini neće uspjeti. Najzad je stiglo naređenje za povlačenje.

Sve jedinice su se odvojile od neprijatelja i povlačile savijanjem u kolone, noseći na nosilima četiri ranjena druga.

Kolona mokra i otežana prilazi prijelazu, od kojeg je nešto udaljen stao komandant. Čuje mu se glas: »Požuri, požuri«. Zasiurno je bolje ocjenjivao ovakve vremenske situacije nego što smo to mogli činiti mi, koji smo bili još mladi. Komandant se našao prije toga kod samog prijelaza. Ali, u tako mrkloj noći, gdje se skoro ništa nije vidjelo, osim kada munja sijevne, teško je bilo brzo sagledati novonastalu situaciju - nadošlu, nabujalu rijeku, koja se razlila odnijevši drveni most bez traga. Na momente se moglo vidjeti da je rijeka bila velika, mutna i brza, a o njevoj dubini moglo se samo pretpostaviti. Prijelaz rijeke je otežavalo prenošenje ranjenika. Prvi borci koji su se uputili na prijelaz, nakon što su zagazili dublje, odneseni su maticom. Najveći dio jedinice se sakupio pred velikom preprekom, čiji bi zaobilazak bio riskantan i zbog promrzlosti boraca i nošenja ranjenika. Sinula je ideja, i prihvaćena je: izvršiti prijelaz čvrstim držanjem jedan za drugog, povezujući u lanac i nosila sa ranjenicima, koje su izdizali iznad vode najjači i najviši borci. To je bilo jedino ispravno rješenje. Komandant je i dalje prisutan: pomaže, sačekuje, požuruje, čekajući da i posljednji borac pređe. Prepreka je bila savladana. Mutna i nabujala rijeka ostala je iza nas, noseći prve žrtve.

Još dok smo bili na onostranoj obali italijanski teški mitraljezi »brede« otvarali su rafale prema nama, reklo bi se nasumice. Možda su

čuli bućkanje po vodi i pretpostavljali da bi tu mogle biti naše snage. Komandant je ostao još koji trenutak na rijeci, provjeravajući da još neki borac nije zaostao na drugoj obali. U tome momentu pogođen je rafalom i srušio se u vodu. Rijeka ga je ponijela naniže. Poslije povlačenja pronašli su ga Italijani i sahranili uz vojničke počasti, jer su cijenili njegovo junaštvo, koje je njima bilo dobro poznato. Poslije prelaska rijeke i utvrđivanja da je komandant na njoj nastradao radi sigurnosti, ranjenici su upućeni obilaznim putem. Nosio ih je 3. vod 3. čete, na čelu sa pomoćnikom komesara čete Đurom Mileusnićem.

Bataljon je bez ranjenika produžio prema sjeveru. Zimska noć još traje. Pri izlazu iz vode, borci i rukovodioci tek su se počeli oslobađati viška vode sa opreme, koja se u mlazevima slivala na tie, a nagla bura duhnula je kao mahnita. Za kratko vrijeme sva odjeća i obuća su se sledili, postali tvrdi. Naročito je bura nemilosrdno šibala po otkrivenim dijelovima tijela: glavi i rukama, od čega je dolazilo do privremene ukočenosti dijelova lica kod jednog broja boraca. Iako s naporom, išlo se dalje ka mjestu odakle se krenulo u borbu.

I nije se pomišljalo da nam je komandant ostao tamo, u talasima rijeke Otučje. Zapravo mnogim borcima to nije bilo ni u podsvjesti. Naprotiv, svi oni kod kojih nije bio mislili su da je kod drugih, u koloni, na začelju, da je naš komandant tu s nama. Kasnije je saopćena vijest da je Staniša poginuo, da se rastao zauvijek sa svojim bataljonom, koji je tako volio i umješno vodio. Iscrpljene i umorne borce ovo saznanje je teško pogodilo, tim više što su i oni voljeli i obožavali svog hrabrog komandanta i druga, čiji će nezaboravni lik ostati u sjećanju dok god njegovi ratni drugovi žive. Omiljeni komandant proglašen je narodnim herojem.

Najduža noć

MICO MANDIĆ

Bio sam bolničar u 3. četi Udarnog bataljona. U zoru 15. januara 1943. godine ostao sam sa 3. vodom i 1. četom u obruču četnika i Italijana u Gračacu. Udarni bataljon je 14. januara uveče iznenadio četnike, prodro do centra mjesta, mnoge četnike likvidirao i preko 60 ih zarobio. Zaplijenjena je i velika količina oružja i municije. Uslijed veoma lošeg vremena te noći i još nekih uzroka, ostali bataljoni na svojim pravicima nisu uspjeli i u toku noći su se povukli. Povukao se i jedan dio našeg bataljona odvođeci zarobljene četnike, a mi smo ostali u žestokom i neizvjesnom okršaju. Kasnije se saznalo da su se u Gračacu baš u toku te noći prikupljali četnici i Italijani za početak četvrte neprijateljske ofanzive i da ih je već bilo oko 6000. Za pojačanje brojni četnici su dovedeni iz Hercegovine.

U svanuće su nas četnici iz centra potiskivali prema spoljnim položajima na Gradini, koje su njihove snage, poslije povlačenja naših jedinica, ponovno zaposjele. Okupili smo se u jednom kamenjaru iznad dvije usamljene kuće, u samim kućama i manjim objektima oko njih. Iz centra mjesta i sa bokova navaljivali su četnici u ogromnom broju, a iza leđa, sa Gradine, Italijani. Četnici su u toku dana više puta jurišali, ali su uvijek bili odbijeni. Zaplijenjene municije i oružja smo imali dovoljno, i to nam je pomoglo da se održimo. Predveče smo već imali preko četrdeset mrtvih i ranjenih. Krovovi kuća u kojima sam dijelom bili, od minobacačkih granata bili su potpuno razrušeni, a mitraljeski rafali i kuršumi kosili su sa svih strana. Ni najlaganijim i najopreznijim pužanjem nije se moglo neprimjetno do ranjenog druga. Svaki i najmanji pokret tragično je prekraćivan kuršumima i rafalima, a pozivi za pomoć su, iz svih dijelova tog malog ratišta, bili očajnički i neprekidni.

Toga kobnog 15. januara bio sam najtraženija i najčešće prizivana ličnost. Zvali su me neprekidno iz svih dijelova tog malog borbenog prostora: »Bolničaru! Mićo, dođi brzo!... Brže, Mićo, zavoje i nosila!... Druže, brzo, molim te... Sto već ne dolaziš, tvoj te čača i mater... Požuri, druže, umirem... Mićo!... « Cijelog dana tako. Ni hrabriji, ni manje hrabar od većine drugih, cijelog dana sam puzao i previjao. Zavoji su bili jedino što sam u torbici imao, ali su te zalihe brzo nestajale.

U predvečerje je, pod kukuruzanom, bio ranjen puškomitraljezac Jovo Jelovac. Njegov je mitraljez do tada mnoge četnike pokosio. Prvo mu je u pomoć krenuo jedan drug, ali je ubrzo smrtno pogođen, zatim

drugi, pa je i on ranjen. Tek sam ja, kao treći, uspio dorpijeti do njega. Tada sam i sam izranjavan parćadima granate po nogama. Srećom nijedna rana nije bila teža, te sam mogao hodati. Koristeći se jednim kratkotrajnim malaksavanjem vatre uspio sam Jovu dovući u kuću. Bio je ranjen u desno rame i ruka mu je bila oduzeta. Uz pomoć jednog druga počeo sam ga previjati u samom uglu sobe. Odjednom, Jovo klonu. »Staj je Jovo?« povikasma istovremeno obojica, ali u tom trenutku šiknu mu krv iz grudi. Dok smo mu previjali ranu, jedno zrno je pogodilo u kamen u ivicu prozorskog otvora, promjenilo pravac i između nas dvojice smrtno pogodilo Jovu.

U sam sumrak napravljen je plan za proboj iz okruženja, kojim je rukovodio zamjenik komandira 1. čete, Milan Tankosić. Trebalo je da pripremimo što više odšrafljenih bombi i odbacimo većinu težeg oružja i opreme i da pregovorima ubjedimo četnike da smo odlučili da im se predamo. Od njih smo zahtijevali da dalje ne pucaju i da krenu u susret. Četnici su prihvatili naše uslove ne znajući šta ih očekuje. Ovo je bio krajnje očajnički poduhvat iz kojeg niko nije bio siguran da će iznijeti živu glavu. To je bilo jasno i našim ranjenicima koji su ostajali na milost i nemilost četnicima.

Meni je, kao i obično, mjesto bilo na začelju i glavni zadatak da pri-tekнем u pomoć ako ko bude ranjen.

Kad se već smračilo, prema dogovoru, četnici su nam krenuli u susret. Odjednom je zapraštalo na desetine bombi. Eksplozije i sijevanja izgledali su kao kovitlac koji stvara vior. Kretao sam se za tim vatrenim kovitom pazeći da ne zaostanem, ali i pomno motreći da ne previdim nekog od ranjenih drugova. Činilo mi se da nisam ni prebrz ni prespor i da svoj zadatak valjano obavljam. Odjednom, na samoj ivici kose, razabrah da su ispred, i ulijevo i udesno, četnici zatvorili prolaz, iako su još jako uskomešani. Ko je prošao, ko je pao, ne znam, ali ja sam ostao. Pritajio sam se i počeo tiho uzmicati puzeći nazad. Tog trenutka počela je u mom životu najduža noć.

Vratio sam se do onih dviju kuća gdje su bili naši mrtvi i teško ranjeni. Nisam smio sam ponovno među njih. Uхватила me neka jeza, strah od njihove smrti. Razmišljao sam kuda da krenem. Imao sam grubu orijentaciju, jer su se prema nebu dobro vidjela i raspoznavala okolna brda i obronci Velebita. Ali, da bi se izašlo iz ovog neprijateljskog osinjaka, trebalo bi u detalje poznavati bližu okolinu i znati kuda bih se najvjerojatnije mogao »provući«, ali ja to nisam znao. Tek što bih se opredjelio za neki pravac, kao da je nešto u meni počinjalo da govori: »Čekaj, možda je bolje na ovu drugu stranu?«. Vrijeme je radilo protiv mene, iako mi je bila preostala još gotovo cijela noć. Bilo je hladno. Temperatura negdje oko nule, a zemljište od proteklih ogromnih kiša i susnježica raskvašeno i blatnjavo, pa vlaga i hladnoća, kad se prilagne zbog kuršuma i radi puzanja, odmah dopiru do kože. Morao sam se okretati na bokove i ubrzo mi je sva odjeća bila mokra i blatnjava. Glad i umor nisam ni osjećao. Boljele su me rane po nogama, ali sam mogao hodati, pa su one bile bez uticaja.

Tek što sam se bio odlučio za jedan pravac kojim ću krenuti, kad po glasovima i zveketu opreme shvatih da četnici u velikom broju idu prema kućama i meni. Brzo sam se prebacio u podrum jedne kuće, zavukao se iza nekakvog sanduka i odšrafio obje bombe koje sam imao. Mislim: živ im neću u ruke, pa šta bude. Iznad mene, u sobama, nekoliko teško ranjenih je neprekidno ječalo. Četnici su ispred kuća prvo malo pripucali bacili dvije-tri bombe. Ušli su tek kad su vidjeli da im niko ne pruža otpor. Dobro sam čuo njihove razgovore dok su pomoću šibica i baterijskih lampi pretresali naše mrtve i ranjene. Odmah su tražili nosila i ranjenike su nekamo odnijeli. Jedan je predlagao da nastave pretres i iznošenje mrtvih, ali je drugi, valjda starješina, naredio da se sve ostavi za sutra, a da patrole u toku noći kontrolišu kuće i prostor oko njih. Čim su se malo udaljili, izašao sam iz podruma i zavukao se u jedan vajat, iz koga sam imao bolji pregled i mnogo jasnije mogao da osluškujem. Iz vajata sam ustanovio da su svi ovi četnici otišli prema centru mjesta.

Već sam bio odlučio i odavde da krenem, kad ponovo čuh kretanje četnika prema kućama. Ostao sam u vajat, dok je grupa od desetak četnika počela ponovni pretres. Obilazeći ovoga puta i podrum u kome sam malo prije bio. U vajat, srećom, nisu zavirili. I ovi su, čuo sam, odlučili da nastave pretraživanje kad svane. Čim su se malo udaljili, krenuo sam prema kosi, ali znatno dalje od pravca kojim su se naši probili.

Kretao sam se polako, pretvorivši se sav u oko i uho. Bio je dosta gust mrak, ali kad se dobro i duže razgleda, mogli su se na desetak i više metara razlikovati i uočavati i manji objekti i ljudi, a tamo gdje se površina terena mogla posmatrati prema nebu. to je bilo moguće i na nekoliko desetina metara. Najviše sam se ipak oslanjao na sluh. Osluškivao sam tako pomno da mi se činilo da čujem i otkucaje sopstvenog pulsa. Kad sam stigao ispod same kose vidjeh prema nebu, čovjeka nekako jako zaobljena - Italijan sa šljemom, valjda u klečećem položaju. Nekih desetak metara me je dijelilo od njega, ali sam znao da sigurno nije sam. Uzmakao sam natrag, pa promijenio pravac još riše ustranu od ovog. Prešao sam neki zid i oprezno puzeći stigao na sam vrh kose. Već sam se bio obradovao da ću tim pravcem moći i dalje, kad na drugoj strani, malo ispod kose, začuh glasove i prepirku. Osmotrih pažljivije i razabrah bunker iz kog graja dopire, a lijevo i desno od njega nekakav zid koji je vjerovatno služio kao rov. Uzmaknuh opet pažljivo preko ivice kose i dublje unazad.

Dalje sam izabrao pravac jednom uvalom koja je nekako paralelna sa kosom i izvodi na sam vrh Gradine. Kada sam prišao bliže vrhu, otkrih i na njemu veliki bunker pun četnika u žagoru. Uzmakao sam opet i krenuo u mnogo dublji obilazak vrha Gradine, pa opet na osnovu glasnih razgovora i zveketa oprema otkrih grupu četnika na položaju ispred sebe. Ovako sam pokušavao na još tri pravca i na isti način i iz istih razloga morao odustajati i uzmicati. Vratio sam se u blizinu kuća od kojih sam i krenuo i sjeo na kamen, ponoć je već sigurno bila prošla. Do tada sam već bio potražio prolaz na čitavoj polovini kruga na kojoj

ga je objektivno i trebalo tražiti, ali ga nisam našao. Sve je, zatvoreno. Drugu polovinu kruga najvećim dijelom je zatvarao sam Gračac, a ostatak bunker i žičane prepreke uz cestu prema željezničkoj stanici. Iza njih je rijeka Otuća, koja je tih dana toliko nadošla da je izazvala poplavu.

Riješio sam tada da se pažljivo prikradam do u samo mjesto Gračac i da tu između kuća nekako pređem cestu, da se nekako »provučeni« i otisnem u polje. Računao sam da četnici i Italijani u Gračacu nisu budni kao ovi na položajima vani. Išao sam paralelno sa nekim putem koji je baš tu, među prvim kućama, izlazio na glavnu cestu. To je bila neka raskrsnica i na njoj bunker, za koji sam znao iz prethodne noći. Kad sam bio na petnaestak metara od raskrsnice, cestom su naišli italijanski kamioni puni vojnika, njih pet-šest. Stotinak metara iza raskrsnice u samom mjestu su stali i prema svjetlosti Farova sam vidio da vojnici izlaze i da odlaze nekuda naprijed. Četnik, stražar na raskrsnici, također je svu svoju pažnju usmjerio na Italijane. Iskoristio sam to i prišao mu sasvim blizu. Gotovo bez nišanjenja ispalio sam mu metak u leđa. Dok je on još padao pretrčao sam cestu i između kuća kroz dvorišta i vrtove trčao dolje prema polju. Otvorili su vatru iz bunkera i iz ovih kuća, ali su pucali više onako nasumice u mrak i u svim pravcima. Na otprilike dvjestak metara od ovih kuća natrčah na žičanu prepreku. Bila je dvoredna i nisam je mogao preći, a iz kuća i bunkera su još učestalije pucali i još više u pravcu mene. Ispahše jednom i svjetleću raketu koja je sagorjevala i padala baš blizu mene. Prilegao sam dobro da me ne uoče, ali to osvjjetljenje učini meni spasonosnu uslugu: ugledao sam na kojih pedesetak metara prolaz u žicama, prosijek koji je prethodne noći napravila neka naša jedinica. U nekoliko skokova, između dvije svijetleće rakete, prebacih se do tog prolaza i otisnuh dalje u polje.

Mislio sam da sam izbjegao sve opasnosti, kad naidoh na riječicu Otuću. To nije bila više riječica, nego rijeka koja hučno i brzo valja drvlje i kamenje. Bila je široka, koliko je duboka, nisam znao, a nisam znao ni plivati. Za mene je ona bila nesavladiva. Krenuo sam nizvodno u nadi da ću naići na kakav prijelaz. Idući tako dođoh do grupe kuća na samoj obali. Nisam znao ima li i tu u kućama neprijatelja, pa sam riješio da ih zaobiđem. Zaobilazeći ove kuće, ja opet naidoh na cestu, i to onu glavnu, koju sam tamo u Gračacu prešao. Ovo je međutim bilo mnogo bolje od Gračaca i od mjesta našeg okruženja. Cestom sam mogao preći Otuću, jer je postojao most, ali, da li je na njemu neprijatelj? Odlučim se da provjerim.

Jarkom uz cestu i pored neke kuće, pognutim tihim hodom i puzeći, privukao sam se do ispred samog mosta. Dugo sam osluškivao i osmatrao. Ništa se nije čulo, a razabrao sam krstila sa bodljikavom žicom maknuta sa ceste, valjda prilikom prolaska onih italijanskih kamiona. To mi ojača nadu da na mostu nikog i nema, pošto prolaz nije ponovo zaprečen. Uputih se polagano i kao sjenka pređoh preko mosta.

Krenuo sam dalje preko nekog brda iznad željezničke stanice, ali dosta udaljeno, i smatrao da sam bar sada zasigurno izašao. Išao sam bezbrižnije i slobodnije, kad odjednom opet natrapah na grupu bunkera u kojoj su četnici bili veoma bučni. Uzmakao sam, ponovno uz najveći oprez. Dugo i veoma pažljivo sam zaobilazio i ove četničke položaje i nekako se »provukao« padinama brda. Izašao sam na pravac prema selu Tupaie u kojem smo bili prije napada. Bilo je udaljeno oko tri-četiri kilometra, ali to rastojanje više nisam ni osjećao, kao da ga i nema, jer sam tada bio siguran da sam se spasio. Stigao sam u svanuće. U selu su me okrijepili toplom varenikom, zagrijao sam se i spavao, ni sam ne znam koliko. Ostatak loga dana i naredne noći kretao sam se preko Bruvna za selo Mazin, jer su mi rekli da je tamo Udarni bataljon.

Stigao sam 17. januara oko podne. Moji drugovi nisu vjerovali svojim očima, grlili su me sa suzama radosnicama. Rekli su mi da je moje ime ušlo u spisak pod »Nestali u Gračacu«, koji je uz izvještaj iz bataljona već otišao svim starijim štabovima.

Ta noć 15/16. januara 1943. godine bila je za mene noć u kojoj sam se natrpio straha, beznađa, tuge i patnji više nego za sve druge moje partizanske noći. Bila je to zaista najduža noć.

Drama na Gračacu

MIČO RATKOVIĆ

U napadu na Gračac Udarni bataljon je napadao sa nekih padina prema željezničkoj stanici i dalje prema centru mjesta. Bio sam tada borac u 3. vodu 3. (omladinske) čete. Naš napad je spočetka išao brzo i jednostavno. Već nakon jedan sat (oko jedan po ponoći 15. januara 1943.) vodili smo borbu za zgradu bolnice u samom centru Gračaca. Dotada nismo imali većih gubitaka. U našem vodu bio je ranjen samo Petar Dražić, i to drugi put za posljednja tri mjeseca. Četnici i Italijani, iako neuporedivo brojniji u Gračacu, bili su potpuno iznenađeni našim munjevitim upadom u sam centar. Među njima je nastala pometnja i panika. Tako su odjednom u gomili četnici krenuli prema nama, pa kad smo ih zasuli bombama, raspršili se na sve strane, a mnogi su se predali, čak i oficir. Postepeno su se ipak, počeli sređivati i iz raznih pravaca davali su organizovaniji i jači otpor. Zarobljene četnike zajedno sa našim ranjenim drugovima naši su sproveli van Gračaca, a mi: Štab bataljona, 1. i dijelovi 2. i 3. čete ostali smo u samom centru, u borbi. Trajalo je to do u svanuće. Tada smo vidjeli da smo usamljeni i opkoljeni.

Štab bataljona nas je brzo pokrenuo iz centra. Pod blijedom i posljednjom zaštitom mraka i kroz borbu izašli smo na padine Gradine i u dvije usamljene kuće koje su bile malo niže. Dalje se nismo probijali vjerovatno zbog toga što nismo imali vezu sa Štabom brigade i drugim jedinicama. Tu je organizovana odbrana. Zaposjeli smo te kuće, veći prostor oko njih i kamenjar na Gradini, koji je nadvišavao sav ovaj prostor. Oružja i municije smo imali dovoljno. U toku noći zaplijenili smo je od četnika. Cijeli dan smo vodili žestoku borbu. Četnici i Italijani su stalno sužavali obruč oko nas i mnogo puta polazili na juriše, ali su uvijek bili odbijeni. Bilo je mnogo mrtvih i ranjenih na obje strane. Poginuo nam je komandant bataljona Rašeta i zamjenik komesara Korać i mnogi drugi. Komandovanje nad bataljonom je preuzeo zamjenik komandira 1. čete Tankosić.

Ja sam bio u kuhinji jedne od ovih kuća, čiji je prozor bio okrenut prema centru Gračaca a vrata prema kosi Gradine. Pogodno za osmatranje i otvaranje vatre. Sa mnom su još bili: Nikola Sijan, Milica Cortan, Mica Čuić i puškomitraljezac Vukobratović. Odavde smo uspješno gađali četnike, naročito Vukobratović koji je bio najstariji i najiskusniji među nama. Na žalost, negdje oko podne, on je teško ranjen rafalom kroz grudi. Sve što smo mogli za njega učiniti, bilo je da ga nekim kr-

pama previjamo i položimo u jedan ugao. Za vidjela ga odavde nismo mogli iznijeti, jer smo bili pod bliskom i preciznom vatrom četnika. Ne bi smo ga imali ni gdje odnijeti, sem dolje u podrum gdje je bilo više naših drugova, a tu bi mu bilo isto kao i gore u kuhinji. Druge pomoći nije bilo. Sa drugovima u podrumu, gdje je bio i Tankosić stalno smo se dovikivali i sporazumjevali. Vukobratović je sve to, iako u samrtnim bolovima, pratio i slušao. Cuo je u predvečerje i uputstva koja smo dobijali kako ćemo, kad padne mrak da se tamo dolje prebacimo i kako ćemo se potom probijati iz obruča. Kad je napokon došao i sumrak, prebacile su se drugarice Milica i Mica, zatim i Nikola, a ja sam, kao nekakva zaštitnica, ostao posljednji. Cuo sam slabi glas Vukobratovića: »Drugovi..., idite, drugovi, u proboj..., idite...!« O ovom vapaju Vukobratovića tada nisam ništa ni umio ni mogao razmišljati. Cio dan sam gledao ogromnu masu četnika i Italijana oko nas i došao u potpuno beznađe. Nisam vjerovao da se više možemo probiti, pa me se Vukobratovićeve riječi tada nisu posebno ni dojmile. Kasnije, međutim, one su mi sve češće odzvanjale u ušima, a pred oči izlazila ta poslednja slika. Neizbrisivo je to u meni, i uvijek sebi ponavljam da to nije bio vapaj za životom, već je iza tih riječi izdahnuo pravi čovjek-heroj.

Dva-tri sata prije našeg rastanka od druga Vukobratovića i Mica Cuić je preživljavala kratku, ali tešku psihičku traumu. Naime, do tada ona je, kao i mi ostali, osmatrala iz prikrajaka prozora i vrata, nišaniła i otvarala vatru na četnike, a onda je odjednom pala pored ranjenog druga i briznula u glasan plač. Najprije smo pomislili da je ranjena. Vidjevši ogromnu masu četnika i Italijana oko nas i gledajući kako padaju mrtvi i ranjeni mnogi naši drugovi, shvatila da i nama preostalim nema izlaza i doživjela nervni udar. Kroz plač je govorila: »Vama muškarcima, ako vas i uhvate žive, biće lakše nego nama ženama. Sta li će četnici sve od nas raditi?. Ja sama sebe moram ubiti«. Bio je to odraz stalne četničke i ustaške propagande i posebnih pretnji drugaricama partizankama u našim redovima. Tješili smo je kako smo umjeli. Nekako je prevladala taj kobni osjećaj i našla u sebi djelić optimizma i snage da se i dalje bori. Kasnije, u proboju, hrabro je i ponosno prošla.

U proboj smo pošli bez velike nade. Išli smo jer nam nije ništa drugo preostalo. Nosili smo odšrafljene bombe i pripravno ostalo oružje. Bio je mrak. Kad smo došli nadomak četnika i Italijana, zasuli smo ih bombama i u trku se sa njima pomiješali. Nastao je pravi krkljanac, ali smo se mi ipak pridržavali utvrđenog pravca, pa dokle se stigne. I ja sam jurio iako sam već bio ranjen od bombe u glavu. Preskakao sam preko nekih živih Italijana i četnika koji su bili prilegli. Ovi nisu ni pucali, valjda zato što nisu bili sigurni u koga bi pucali, a i četnici sa drugih položaja bočno i iza nas otvarali su gustu mitraljesku vatru po ovom prostoru, pa su ovi ovdje polijegali da sačuvaju glavu. Tako smo mi prošli obruč, na žalost, prepovoljeni.

Gračac je bio najveća drama u mom životu.

Stipe Špehar

JOVO BOGDANOVIĆ

Rodio se 1923. godine u siromašnom selu Selištu, koje se nalazi na lijevoj obali Korane nedaleko od Plitvičkih jezera. Sa još troje mlade djece u desetoj godini ostaje bez majke. Četiri rala kržljave šume, livade i nešto oranice koja je spadala u posljednju, sedmu klasu nije moglo ishraniti šestoro gladne čeljadi ni prvi mjesec poslije žetve, pa je Stipe, ne završivši ni osnovnu školu, pohitao da ponudi svoju nedoraslu snagu tamo gdje se ona tražila. Našao se u teškoj ulozi seoskog sluge kod bogatijeg seljaka koji se bavio i trgovinom drvenom građom, Đoke Bige iz Babina Potoka.

»Dao sam ga u najam«, govorio je otac, Ivan Špehar, »kod dobro stojećeg čovjeka. Neće biti gladan, a raditi se mora. Pomoćiću se i ja nešto, jer on kod gazde ima sve što mu je potrebno, pa ono što mu isplati u novcu pripašće meni da nekako podignem ovu drugu djecu. Drugoga puta im nema, jer bez škole ne mogu nigdje na drugu stranu«.

Prilikom stupanja u najam ovih dječaka vršena je pogodba između oca najamnika i gazde na godinu dana, i to od jednog do drugog Đurđevdana. Visina novčanog iznosa je zavisila od uzrasta sluge i kretala se od 300 dinara za dječake najmanjeg uzrasta, koji su kao pastiri čuvali stoku, pa do 1000 dinara za odraslije dječake, koji su obavljali i poljoprivredne radove i radili u šumi na sječi i izvlačenju drvene građe. Uz novac je »služaku« (udomaćen naziv) pripadalo odijelo, dva para rublja, par cipela i zimski kaput na dvije godine. Tako je gazda kod koga je »služak« ostajao na drugu godinu uštedio izdatak za kaput slijedeće godine.

U Babinom Potoku je pred rat postojalo snažno revolucionarno jezgro koje je obuhvatalo jedan broj omladine. Na seoskim prelima u zimskom periodu čitale su se knjige, vježbane horske pjesme i recitacije i pripremale amaterske predstave, ali sektaštvo i oslonac samo na »provjere« ostavili su van političkog utjecaja i ovakve predodređene saputnike revolucionarnog pokreta kao što je bio Stipe. S druge strane, ovi mladići podređeni svakom u gazdinoj kući, do najmlađeg djeteta, osjećali su se obespravljeni i poniženi, te su teško zazirali i od svojih vršnjaka iz komšiluka koji su bili svoji na svome. Međutim, iako omladinci iz sela obuhvaćeni revolucionarnim pokretom nijesu Stipu neposredno uključili u svoje redove, odnosili su se prema njemu kao prema drugu ravnom sebi, što se jako odrazilo na tog mladog, tihog, skromnog i nadasve poštenog mladića.

Sudbonosna 1941. godina zatjeće Stipu **Spehara** u osamnaestoj godini života u ulozi »služaka«. Mnogi njegovi vršnjaci pa i zreliji ljudi u to doba nisu se sjetili velike narodne mudrosti: »U dobru se ne ponesi, a u zlu ne ponizi«. A upravo u to vrijeme Pavelić i njegove ustaše najavljuju »dobro« koje su oni donijeli »stoljećima porobljenom hrvatskom narodu«. Bili su to presudni trenuci kada su ljudi dovedeni u teško iskušenje. Na jednoj strani objesni pir. obilje koje se nudi na svakom koraku po bagatelnoj cijeni, za samo djelić okrutne sile prema nesrećnicima koji su kroz generacije teško stjecali, a na drugoj strani jedva vidljiv tračak staze koja je vodila kroz teške lavirinte neshvatljiva samoodricanja i izvodila na širok put pobjede i istinske slobode. Nazreti u to vrijeme taj tračak skrivenog puta mogli su samo rijetki pojedinci naoružani revolucionarnom teorijom i praksom ili pak ljudi koji su, kao Stipe, posjedovali ljudske vrline i instinkt da se svrstaju tamo gdje po svom društvenom biću pripadaju.

Kada se govori o držanju i opredeljivanju politički zaostalih ljudi iz hrvatskih sela 1941. godine, mora se uzeti u obzir niz činjenica. Dolazak Pavelića i njegove NDH pratili su tako krupni događaji da nije bilo vremena bilo za kakvu političku provjeru i svestrano rasuđivanje. Brzo napredovanje Nijemaca u SSSR davalo je krila ustaškoj propagandi. Na jednoj strani u vrtlog zbivanja uskakale su određene grupe relativno uticajnih ljudi a na drugoj one su povlačile za sobom zaostale i neuke kod kojih je ubrzo prvobitno oduševljenje zamjenila bojažljivost i resignacija. U to vrijeme, ipak, pored emigranata ogrezlih u zločine i »zaštitnika« koji su samo Mačekove i Subašićeve »škrlake« zamjenili ustaškim kapama na slovom »U« - nije bilo teško u svakom selu naći i grupu polupismenih i primitivnih pljačkaša, ubica i palikuća koji su im se oduševljeno priključili. A nakon prvih akcija sa okrvavljenim nožem natrag se više nije moglo. To je upravo i bio pakleni plan ustaša koji su svoje zločine pokušale prebaciti na čitavo hrvatsko stanovništvo i zakloniti se iza njega od gnjeva onih koji su zahtijevah da samo zločinci odgovaraju za svoja nedjela.

Ustaše protjeruju čitavo pravoslavno stanovništvo plitvičke općine, a veliki župan Jurica Frković na javnom zboru u Ličkom Lešću nudi hrvatskoj omladini netaknutu imovinu prognanih Srba »da zasnivaju obitelji i povećavaju hrvatsko pučanstvo u oslobođenoj Hrvatskoj«. I Stipi se ukazuje prilika da od »služaka« i sam postane gazda. Baš u tim danima završava se i njegova najamnička godina i on se vraća u rodno selo. Posmatrajući sve ono što se oko njega zbiva, on govori ocu: »Čaća, ovo neće valjati«, a zatim se, pod izgovorom da ide kod gazde po robu (odjeću) vraća u Babin Potok.

U teškoj neizvjesnosti, kad se svakoga dana očekivalo progonstvo, u selu je prestao bilo kakav ozbiljan rad; živjelo se od danas do sutra. Vođen svojom ljudskom plemenitošću, Stipe je snažno saosjećao sa tim nesrećnim narodom. On već tada postaje očigledna savjest većine hrvatskog naroda koja je zazirala i osuđivala ustaške zločine. Ali Stipe već u to vrijeme nazire ili prosto osjeća prisutnost nečeg nevidljivog što

svakim danom postaje jasnije i bliže. Naime, kroz Babin Potok već koncem aprila 1941. prolazi Marko Orešković, sastaje sa komunistima i govori običnim ljudima da ne klonu duhom, jer postoji izlaz iz te teške situacije. U junu kao ustaški uhapšenik bježi iz vlaka komunista Srdan Brujić i sklanja se kod komunista u Babinom Potoku. Pred kraj jula formira se ilegalni logor u šumi iznad sela, a u avgustu prve puške pucaju na žandare i ustaše. Glas tih pušaka bio je i prvi signal Stipi da se svrsta u redove narodnih boraca i on ne oklijeva nijednog trenutka.

Ustaški zločini ostavili su teške tragove u duši srpskog stanovništva, i kad su se ljudi domogli prvih pušaka (među njima je bilo i onih koji su preživjeli bacanje u bezdan), došlo se na sudbonosnu raskršnicu: da li krenuti putem osvete u bratoubilački rat ili putem bratstva, kažnjavajući samo prave krivce za stradanje nedužnog naroda. Potrebno je bilo mnogo upornosti i istrajnosti komunista da bi se partizansko oružje usmjerilo u pravog krivca, u okupatora i njegove sluge - ustaše i četnike. Stipe Špehar i ostali Hrvati koji su se tih prvih dana našli među partizanima svojim prisustvom i držanjem razuvjeravali su i najupornije »osvjetnike« koji su za ustaške zločine okrivljivali čitav hrvatski narod.

Tokom septembra i oktobra 1941. dok se vojna organizacija sastojala od seoskih straža, a zatim malih seoskih gerilskih odreda, na sektoru Babin Potok - Končarev Kraj nalazilo se pravo proletersko jezgro, u kome je, pored Stipe, bilo i nekoliko Hrvata pristiglih iz Zagreba, zatim nekoliko intelektualaca. Petar - Pejo Ptica, koji je pohađao koreničku gimnaziju, sjeća se pažljivog učenika Stipe Špehara među polaznicima kursa za nepismene ili nepotpuno pismene. Međutim, najvažniji su tada bili politički časovi, na kojima se opširno tumačila linija narodnooslobodilačke borbe. Stipe se svuda nalazio gdje se učilo od prvog dana do svoga tragičnog kraja. Na skojevskim i partijskim sastancima pri proučavanju partijskih materijala i na predavanjima o liku komuniste obično se slikao idealni lik komuniste - proletera kakvog bi teško bilo sresti u svakodnevnom životu. Upijao je, sve te zamišljene osobine i svakim svojim postupkom postajao uzor čovjeka - borca - komuniste. Na primjer, ako četa poslije dugog gladovanja negdje smogne malo hrane nedovoljno ni za jedan vod, tada se Stipi povjerava da on to podijeli na sve borce, jer u njegovu objektivnost niko nikada nije posumnjao. Ili, kada su partizani raspoređivani po kućama u nekom selu, obično su dovtljiviji po spoljnom izgledu kuće ocjenjivali gde će biti bolji smještaj i obilniji zalogaj, a Stipu je njegova skromnost uvijek dovodila u kuće slične onoj u kojoj se rodio.

Izložen fizičkim naporima od najmlađih dana, Stipe je stekao pravu spartansku kondiciju. Bio je srednjeg rasta, čvrsto građen, prosto nabijen snagom i stabilnošću. Njemu je postala navika da nijednog trenutka ne bude bez posla. Na svakom zastanku ili kraćem odmoru, brisao je, čistio i podmazivao oružje i municiju. Rezervni sanduk od 300 metaka obično su naizmjenično nosili borci iz desetine, ali Stipe nikada nije tražio smjenu - to je on preuzeo kao svoju redovnu obavezu. Kada su četa ili bataljon maršovali kroz mećavu gazeći duboki snijeg, svakih stotinak metara smijenjivali su se oni na čelu, ali kada se Stipe našao na tom mjestu, onda se zaboravljalo na vrijeme, jer on nije znao za umor.

Ako bi neko pokušao istraživati u kojim borbama se sve isticao Stipe Špehar i drugi borci njemu ravni, onda bi bilo najlakše kada bi se nabrojale sve borbe koje su vodile njihove jedinice. Isticanje hrabrosti pojedinaca u ratnim izvještajima jedinica počinje intervencijom Vrhovnog štaba NOV i POJ. Tako u izvještaju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 1. novembra 1942. među ostalim borcima nalazimo i ime Stipe Špehara, što je kasnije emitovano i preko radio-stanice Slobodna Jugoslavija«.

Opačić - glavica, dominirajuća kota iznad Tušilovića, bila je opasana sa tri reda rovova, spletovima bodljikavih žica i dobro utvrđenim i maskiranim bunkerima. Noću 23. oktobra 1942. nekoliko bombaških grupa, među kojima i ona koju je predvodio Stipe, nečujno se privlačilo kroz prosječenu žicu prema najisturenijim bunkerima. Najednom su planule bombe, a istovremeno su bljesnuli plameni jezici iz stotine pušaka, mitraljeza, minobacača i drugih oružja. Nastao je pakao iz kojeg se teško moglo vjerovati da iko može iznijeti živu glavu. Ali u poodmaklo doba dana, poslije nekoliko juriša i uzmicanja, borci su gordo prolazili pored gomila položenog oružja i opreme savladanog neprijatelja. Stipe je ogaravijenog lica smjelo gledao u lica hrvatskih seljaka obučениh u domobranske uniforme, pokazujući gde im je mjesto i za čije se interese bore.

Stipe je postao i politički delegat voda. Za tu dužnost su se birali politički provjereni i odani borci sa najosnovnijim političkim obrazovanjem. Stipe je bio omiljen u prvom redu kao divan drug i vanredno hrabar borac, pa je svojom pojavom i postupcima nametao određene odnose u jedinici. Takvog su ga prihvatili borci i gotovo se nehotično podređivali njegovoj volji.

Stipe se zbog svoje skromnosti i vojničkih obaveza nije pojavio u svom rodnom selu čak ni onda kada je ono, u jesen 1942, bilo oslobođeno. Otac i ostali u kući znali su od prvog dana da se on nalazi među partizaima i to nastojali prikriti dok god je moglo. A kada se saznalo, to je izazvalo teško podozrenje kod ustaša i još veću opasnost od Nijemaca. Stipe se jednom tajnim vezama javio sestri, a kada je oslobođena čitava teritorija od Bihaća do Karlovca, namjeravao je posjetiti svoje, ali je u međuvremenu stiglo naređenje za pokret, što je za Stipu bilo preče od svega.

Kobni 14. januar 1943. godine

Prilikom napada na neprijateljski garnizon u Gračacu 4. (Udarnom) bataljonu, kao najboljem bataljonu Druge brigade, povjeren je najteži i najdelikatniji zadatak: neopaženo ubacivanje u grad i kada ostale jedinice počnu napad spolja, istovremeno početi napad na najutvrđenije otporne tačke iznutra. Informacije o rasporedu i snazi neprijatelja dobivene su prije nego što je on izvršio koncentraciju za predstojeću četvrtu ofanzivu. U grad je u međuvremenu stiglo nekoliko hiljada

Talijana i četničke jedinice čak iz Hercegovine i Crne Gore. Kroz čitav taj ljudski mravinjak naoružanih vojnika 4. bataljon je neopaženo stigao u grad, ali kada je počeo napad, desilo se pravo čudo prirode. Od ledene kiše na površini sniježnog pokrivača uhvatila se ledena kora na kojoj se obrazovalo pravo prostrano jezero mjestimično dublje od jednog metra. Prekinute su sve veze između bataljona i brigade jer kuriri nijesu mogli savladati prave ledene bujice. No, bataljoni su djelimično izvršili zadatke i komandanti su samoinicijativno povukli jedinice sa položaja u toku noći, dok je 4. bataljon zatekao dan okružen u pravom osinjaku stotruko nadmoćnijeg neprijatelja. Neravna borba trajala je čitavog narednog dana, pa su čak neki dijelovi pred samu noć uspjeli probiti neprijateljski obruč i izvući se izranjavani i polumrtvi. Najveći broj ostao ih je na poprištu, među kojima i Stipe. Teško ranjen dospio je u ruke četnika, prezirući smrt i pijujući im u lice. On koji je svojim prisustvom kao Hrvat u partizanskim redovima od prvih džina pomogao da se usmjere osvetničke puške na prave krivce, spasavajući tako stotine nevinih života, najzad i sam podnosi svoj mladi život na oltar bratstva i jedinstva hrvatskog i srpskog naroda. Ako su četnički dželati likovali što im je dopao u ruke nemoćan i ranjen borac Hrvat, ni on njima nije ostao dužan.